

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของเมืองเพชรบุรี

ความสนใจที่ชนชั้นผู้นำในสังคมไทยในตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีต่อเมืองเพชรบุรีเป็นเสมือนพลังผลักดันให้เมืองนี้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้โดยมีความพร้อมภายในเมืองซึ่งได้คลี่คลายมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นพื้นฐาน สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นนี้คือความเปลี่ยนแปลงซึ่งปรากฏชัดเจนทั้งทางด้านกายภาพ สังคม และด้านเศรษฐกิจ

ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ

การสร้างพระนครคีรีบนเขามหาสวรรค์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและการสร้างพระราชวังที่ตำบลบ้านปืนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้ลักษณะทางกายภาพของเมืองเพชรบุรีเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากพระราชวังทั้ง 2 แห่งนี้ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเพชรบุรีและอยู่ห่างกันประมาณ 3 กิโลเมตร ในแนวเหนือใต้ ซึ่งทางราชการได้เข้าดูแลรักษาและทำประโยชน์ในพื้นที่ฝั่งตะวันตกตลอดแนวนับตั้งแต่เขาลวงทางตอนเหนือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้จ้างลาวชายหญิงรักษาถ้ำ เนื่องจากมีพระพุทธรูปปิดทองที่ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ไว้ติดต่อกับพื้นที่เขาลวงลงมาทางใต้ถึงเขาพนมขวิด คือพื้นที่นาหลวง ซึ่งเป็นที่ดินที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ซื้อไว้จากราษฎรเมืองเพชรบุรี

เป็นเนื้อที่นา 736 ไร่ 2 งาน² ตอนใต้เขามนฆวด คือเขามหาสวรรค์ซึ่งเป็นที่ตั้งของพระนครคีรี และห่างจากเขามหาสวรรค์ลงมาทางใต้ คือพระราชวังตำบลด่านปืน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นในพื้นที่ 349 ไร่ 1 งาน 16 ตารางวา ซึ่งเป็นที่ดินที่ทรงซื้อจากราษฎร³ ระหว่างเขามหาสวรรค์และพระราชวังตำบลด่านปืน ยังมีเขตวัดต่าง ๆ หลายวัด เช่น วัดพระนอน วัดสระบัว ฯลฯ⁴ ดังนั้นพื้นที่แถบริมแม่น้ำเพชรบุรีทางฝั่งตะวันตกจึงมีราษฎรเข้าไปตั้งถิ่นฐานได้ไม่มากนัก

การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเมืองเพชรบุรีบนฝั่งตะวันตกของลำน้ำต่างกับการเปลี่ยนแปลงบนฝั่งตะวันออก ซึ่งเป็นเขตเมืองมาแต่ดั้งเดิม⁵ ทั้งนี้เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระนครคีรีบนฝั่งตะวันตกก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานแบบยุโรปเชื่อมฝั่งตะวันตกกับฝั่งตะวันออกและบนฝั่งตะวันออกได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง "ถนน" และ "ตึกตลาด" ขึ้น 2 ฟากถนน⁶ ด้วย ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะการสร้างพระนครคีรีและตึกตลาด เป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาเป็นสัญลักษณ์แห่งความทันสมัยทัดเทียมอารยประเทศที่สามารถอวดชาวต่างประเทศได้อย่างภาคภูมิใจ ดังที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ได้บรรยายว่า

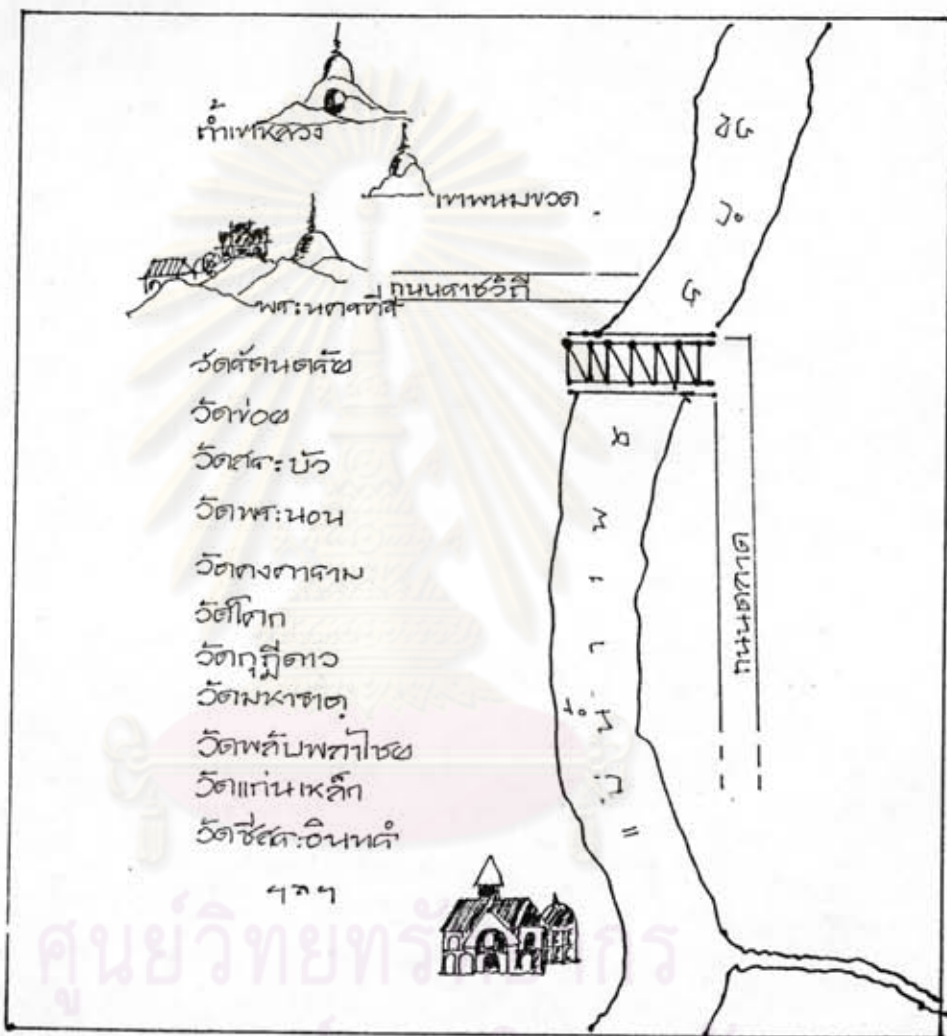
² กจช. เอกสาร ร.4 เล่ม 17 จ.ศ.1221 สาระตราว่าด้วยให้ข้าหลวงออกไปซื้อที่นาเมืองเพชรบุรี.

³ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 27 สิงหาคม ร.ศ.-129 (พ.ศ.2453 หน้า 1106.

⁴ คุแผนทีประกอบ.

⁵ คุรายละเอียดยในบทที่ 1.

⁶ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2521) หน้า 461.

ศูนย์วิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ แสดงการใช้พื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเพชรบุรี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

... ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงสร้าง
พระราชวังบนพระนครคีรี เป็นที่ประทับสำหรับเสด็จพระราชกุศลและสร้าง
พระอารามหลวงปฏิสังขรณ์พระสถูปพระเจดีย์หลายตำบล' ท้าววัง
เจ้าบ้านข้าราชการตึกแถวตลาด' ถนนตะพานข้ามแม่น้ำเมืองเพชรบุรี'
เป็นที่สง่างามแก่ชาวต่างประเทศซึ่งได้ออกมาเที่ยว เป็นที่สบาย...⁷

"ถนน" ที่สร้างขึ้นบนฝั่งตะวันออกนี้มีลักษณะเป็นถนนแบบยุโรป ซึ่งเป็น
สิ่งใหม่ในเมืองเพชรบุรีและมีสถานที่ ซาราห์ คอฟแมน (SARAH COFFMAN)
มิชชันนารีที่พำนักในเมืองเพชรบุรีในปี พ.ศ. 2427 กล่าวว่า "เป็นถนนสายหลักของ
เมืองเพชรบุรีแคบและไม่มีทางเท้า ถนนนี้ตัดตรง" เป็นแนวนานไปกับลำน้ำ
เพชรบุรี" สำหรับการสร้างอาคารก่อด้วยอิฐที่เรียกว่า "ตึกตลาด" นั้นแม้จะได้
ปรากฏว่ามี "ตึก" ในเมืองเพชรบุรีแล้วในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ดังที่กล่าวถึงในสารตราว่าด้วยการนำตั้งกำนันตลาดเมืองเพชรบุรี เมื่อ
พ.ศ. 2394¹⁰ ซึ่งกำหนดนิวก่ออาคารตลาดตามขนาดของสถานที่ประกอบการ

⁷ เรื่องเดียวกัน.

"การที่เริ่มมีถนนแบบใหม่ที่ตัดตรงนี้แสดงให้เห็นการเริ่มรับอารยธรรมจาก
ตะวันตกแม้จะยังไม่เหมือนถนนแบบตะวันตกทั้งหมดคือถนนที่เมืองเพชรบุรีแคบและไม่มี
ทางเท้าในสายตาของมิชชันนารี.

¹⁰ SARAH COFFMAN, "IN AND ABOUT PETCHABUREE, "SIAM AND
LAOS ASSEEN BY OUR AMERICAN MISSIONARIES (PHILADELPHIA : 1884)
PP. 117.

¹⁰ กจช. เอกสาร ร. 4 เล่ม 1 จ.ศ. 1213 สารตราว่าด้วยนำตั้ง
กำนันตลาดเมืองเพชรบุรี.

เช่น แผลงลอย ร้านโรงเรือ แผล และ "ตึก" อันได้แก่ ตึกขายแพรไหมเครื่องทองเหลือง ตึกขายแพรไหมเครื่องทองขาว ตึกขายขามโกด้วยเบญจรงค์ ตึกขายกะบะ ตึกขายน้ำมันชัน เลื่อ หวาย หอม กระเทียม ร่ม พัด แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบข้อมูลจากสารตราฉบับนี้ ซึ่งระบุพิกัณฑ์ตราทั้งสิ้น 64 รายการเป็นอัตราเรียกเก็บจากเรือสินค้าต่าง ๆ 31 รายการ โรง 10 รายการ ร้าน 8 รายการและตึกเพียง 5 รายการแล้ว อาคารในตลาดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนเมืองเพชรบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ส่วนใหญ่น่าจะเป็น "โรง" และ "ร้าน" ส่วน "ตึก" น่าจะมีอยู่เพียงเล็กน้อย ดังนั้นการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตึกตลาดขึ้น 2 ฟากถนนเมื่อคราวสร้างพระนครคีรีเมื่อ พ.ศ. 2402 จึงเป็นเสมือนการจัดผังเมืองเพชรบุรีบริเวณที่เป็นชุมชนค้าขายแต่ดั้งเดิม¹ ให้เป็นระเบียบขึ้น พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำด้านตะวันออกซึ่งได้รับการจัดระบบนี้ไม่มีส่วนที่ถูกจับจองเป็นพื้นที่พิเศษของทางราชการเหมือนฝั่งตะวันตก แม้ทางราชการจะได้จัดสร้าง "ตึกตลาด" แต่ก่อสร้างขึ้นเพื่อให้ราษฎรเช่าอยู่อาศัยทำมาค้าขาย² พื้นที่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเพชรบุรีจึงมีประชากรตั้งบ้านเรือนอยู่กันอย่างหนาแน่น ถนนและตึกตลาดที่สร้างขึ้นเป็นแนวเริ่มที่สำคัญในการขยายขอบเขตของชุมชนเมืองเพชรบุรีบนฝั่งตะวันออก พื้นที่ซึ่งมีประชาชนหนาแน่นขยายกว้างออกไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่การขยายของชุมชนเมืองบนฝั่งตะวันตกเป็นไปได้ช้ากว่า ดังที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพิจารณาวินิจฉัยเมื่อคราวเสด็จตรวจราชการหัวเมืองใน พ.ศ. 2442 ว่า

¹ ดูรายละเอียดในบทที่ 1.

² กจข. เอกสาร ร.4 เล่ม 12 จ.ศ. 1237 ตอบเมืองเพชรบุรีว่า เก็บเงินค่าเช่าตึกได้จะทำสิ่งไรให้กราบเรียนสมเด็จพระนเรศวรมหาราช.

... เวลาเช้า' เดินไปตามถนนริมน้ำฝั่งตะวันตกมีบ้านเรือนราษฎรมาก'
แต่ไม่เป็นตลาดใหญ่โตอย่างฝั่งตะวันออก... ทำเลบ้านเรือนเมือง
เพชรบุรีตั้งหนาแน่นอยู่ริมน้ำทั้ง 2 ฝั่งแต่ฝั่งตะวันออกมากกว่าฝั่งตะวันตก...'¹³

การขยายขอบเขตของชุมชนเมืองเพชรบุรีในอีก 10 ปีต่อมาก็ยังเป็นไป
ตามแนวอาคาร ถนน ตึกตลาด ซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว บริเวณพื้นที่ซึ่งมีประชากรหนาแน่นขยายออกไปตามแนวยาวของถนน
บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเพชรบุรี ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ตั้งข้อสังเกตไว้เมื่อคราวเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี ใน พ.ศ. 2452 ว่า

... ได้ขึ้นรถไปตามถนนหลังจวนข้ามสะพานไปแล้วไปตามถนนแหวะดู
ตามร้านบางแห่งและตลาดของสด ดูถนนกว้างขวาง... ถนนนี้ตีกราม
ไม่ได้ดีอะไรขึ้น แต่ดูติดแน่นหนาต่อกันตลอดเป็นร้านยาวไปมากจนเกือบ
จะถึงที่สุดถนน ผู้คนหนาแน่นผิดกว่าแต่ก่อน...'¹⁴

¹³ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ, จดหมายเหตุระยะทางเสนาบดี กระทรวง
มหาดไทยเสด็จตรวจราชการหัวเมือง ใน ร.ศ. 117, 119 (อนุสรณ์ในงานทำบุญ
อายุครบ 60 ปี ของพระเทพสุเมธี : โรงพิมพ์ข่าวทหารอากาศ, 2515) ,
หน้า 49.

¹⁴ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จ
ประพาสมณฑลราชบุรี ใน ปีระกา ร.ศ. 128 (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2493),
หน้า 22.

นอกจากจะมีการขยายชุมชนตามแนวยาวของถนนดังกล่าวแล้วยังมีการขยายขอบเขตชุมชนออกไปทางตะวันออกในทิศทางที่ขนานกับแนวถนนตลาดซึ่งมีอยู่เดิม พิจารณาจากพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงกล่าวถึงถนนอมาตยวงศ์ซึ่งผ่านวัดพระทรง วัดสนามพราหมณ์ วัดชีปเกิด ถึงวัดป้อมแล้วเลี้ยวลงมายังถนนตลาด¹⁵ ทำให้มองเห็นภาพการเข้าไปตั้งบ้านเรือนอย่างหนาแน่นลึกเข้าไปทางตะวันออกของถนนตลาดแถบวัดดังกล่าว จนต้องสร้างถนนใหม่ เชื่อมบริเวณนี้เข้ากับถนนตลาดซึ่งเป็นชุมชนเดิม¹⁶ ในช่วงเวลาก่อน พ.ศ. 2452 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี

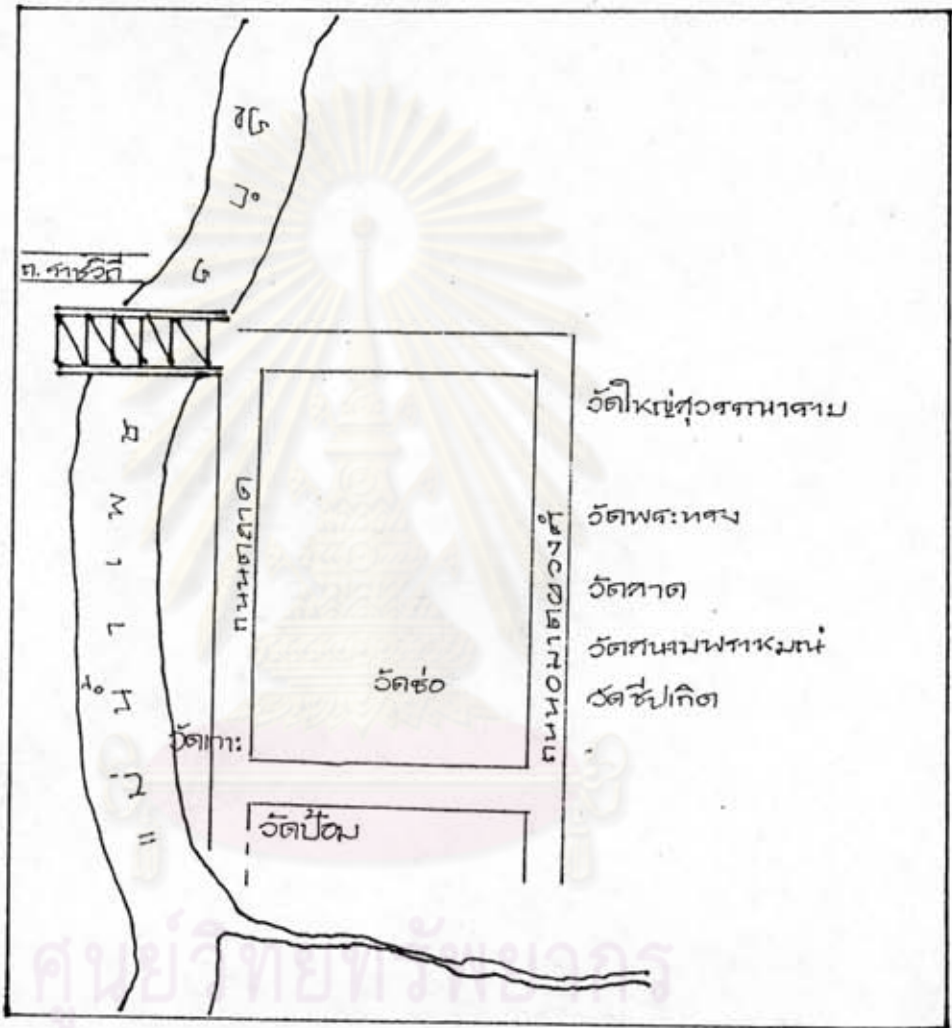
ตึกตลาดเมืองเพชรบุรีซึ่งได้มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นเสมือนจุดเริ่มให้มีการสร้างตึกของเอกชนเพิ่มขึ้น ตลาดเมืองเพชรบุรีซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนจึงมีสภาพโครงสร้างทางกายภาพมั่นคง แข็งแรง จำนวนตึกที่ก่อด้วยอิฐได้ปรากฏในคราวที่ไฟไหม้เมืองเพชรบุรีเมื่อ พ.ศ. 2422 เฉพาะตึกที่ถูกไฟไหม้ ได้แก่ ตึกตลาดหลวง 93 ห้อง ตึก ขณณมหาโกษาธิบดี 38 ห้อง ตึกราษฎร 30 ห้อง รวมทั้งสิ้น 161 ห้อง¹⁷ ลักษณะของตึกต่างๆ ดังกล่าวนี้ได้ปรากฏในบันทึกของ แมรี คอร์ท (MARY CORT) สตรีมิชชันนารีซึ่งพำนักในเมืองเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2427 ว่า บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเพชรบุรีมีอาคาร 2 ชั้นก่อด้วยอิฐเรียงรายไปตามแนวถนนตลาด¹⁸

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

¹⁶ คูแผนที่ประกอบ.

¹⁷ กจช. เอกสาร ร.5 เล่ม 22 จ.ศ. 1241 สารตราตอบเมืองเพชรบุรี ว่าด้วยให้เก็บเงินค่าเช่าตลาดไปทำตึกที่ไฟไหม้ต่อไป.

¹⁸ MARY LOVINA CORT, "PETCHABUREE", SIAM OR THE HEART OF FARTHER INDIA (NEWYORK, 1886) PP.235.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ แสดงการขยายชุมชนเมืองเพชรบุรี บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเพชรบุรี

ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในชุมชนเมืองเพชรบุรีทั้งสองฝั่งลำน้ำนี้ เป็นความเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏขึ้นอย่างรวดเร็วและเป็นลักษณะใหม่ที่เพิ่งมีขึ้นในไทย โดยเฉพาะนอกกรุงเทพฯ ซึ่งแมรี คอร์ท ได้แสดงทัศนะว่า เมืองเพชรบุรีได้รับการปรับปรุงเพิ่มขึ้นอย่างในเมืองรอบนอกกรุงเทพฯ น้อยนักที่จะเปลี่ยนแปลงได้ถึงขนาดนี้¹⁹

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองเพชรบุรี ปรากฏทั้งในการเปลี่ยนฐานะของเมืองสู่ความเป็นแหล่งท่องเที่ยว โครงสร้างทางสังคมแบบใหม่ การรับวิทยาการก้าวหน้าจากชาวตะวันตกและรูปแบบใหม่ที่ปรากฏในงานศิลปะของเมืองเพชรบุรี

การเริ่มเป็นแหล่งท่องเที่ยว

ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองเพชรบุรี ซึ่งเริ่มปรากฏชัดเจน ตั้งแต่ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเหตุการณ์พิเศษที่ไม่ได้เกิดขึ้นในทุกเมือง ความสนพระทัยของพระมหากษัตริย์และความคิดริเริ่มของชนชั้นนำหัวก้าวหน้าเป็นกำลังสำคัญในการเปลี่ยนสภาพเมืองเพชรบุรีมาตั้งแต่โบราณจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เป็นเมืองที่มีแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในลักษณะของเมืองสมัยใหม่ในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่พระนครศิริทุกปีตั้งแต่เริ่มสร้างเสร็จใน พ.ศ. 2404 จนถึงรัชกาล²⁰ ชื่อเสียงของเมืองนี้จึงแพร่กระจายไปในฐานะเมืองพักผ่อนของ

¹⁹ Ibid.

²⁰ จังหวัดเพชรบุรี, สมุดเพชรบุรี 2525 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ เรือนแก้วการพิมพ์, 2525) , หน้า 104.

พระมหากษัตริย์โดยเฉพาะในความเข้าใจของชาวตะวันตกในสมัยนั้น เช่น เจ.ทอมสัน สมาชิกสมาคมภูมิศาสตร์ซึ่งเดินทางมาพร้อมกับกลุ่มของหมอบรัดเลถึงเมืองเพชรบุรี ในช่วง พ.ศ. 2408 - 2411 ได้กล่าวถึงพระนครคีรีว่าเป็น "พระราชวังฤดูร้อน" แฟรงค์ วินเซนต์ (FRANK VINCENT) ซึ่งเดินทางถึงเมืองเพชรบุรีใน พ.ศ. 2414 ก็กล่าวว่าพระนครคีรีเป็นสถานที่ซึ่งพระมหากษัตริย์และข้าราชการมักไปพักผ่อนทุกฤดูร้อน²¹ และแมรี คอร์ท (MARY LOVINA CORT) มิชชันนารีสตรีในเมืองเพชรบุรีในช่วง พ.ศ. 2427 ก็ได้ระบุว่าเมืองเพชรบุรีเป็นแหล่งพักผ่อน (RESORT) ที่ทรงโปรดปรานมากที่สุด²²

นอกจากจะโปรดประทับบนพระนครคีรีแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงจัดการสนับสนุนให้พระราชอาคันตุกะชาวตะวันตกได้ไปเที่ยวชมพระนครคีรีและเมืองเพชรบุรีเช่น ในกรณีของ "คอลลอยเลนเบิร์ก" ราชทูตจากพระเจ้าแผ่นดินปรัสเซียที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี เมื่อ พ.ศ. 2404 ก็ได้มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิทจัดเรือแจวเรือพายให้เดินทางมาเที่ยวที่เพชรบุรีและทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้าคัคณางค์ยุคลที่เมืองเพชรบุรีให้จัดยานพาหนะไว้ต้อนรับ²⁴ ใน พ.ศ. 2406 เมื่อมีคณะทูตต่างประเทศ

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²¹ J. THOMSON, "VISIT TO PETCHIBUREE", PP. 114.

²² FRANK VINCENT, "EXCURSION TO PETCHABURI",
THE LAND OF WHITE ELEPHANT (NEW YORK, 1875) , PP. 134.

²³ MARY LOVINA CORT, "PETHCUBUREE", PP. 233.

²⁴ พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร :
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากรม 2469) , หน้า 44.

เชิญพระราชสาส์นเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีจำนวน 42 คน ก็ได้ออกมาเที่ยว
ยังเมืองเพชรบุรีถึง 4 วัน โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระเพชรพิไลศรีสวัสดิ์ ปลัดเมือง
เพชรบุรีและกรมการ จัดเรือแจวเรือพายมารับคณะทูตจากบ้านแหลมสู่เมืองเพชรบุรี
และจัดที่พัก จัดเสวยอาหาร และจัดหายานพาหนะอำนวยความสะดวกแก่คณะทูตเป็น
อย่างดี²⁵ การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดที่จะให้พระราช
อาคันตุกะมาเที่ยวเมืองเพชรบุรีนี้แสดงให้เห็นความพอพระราชหฤทัยที่ทรงสามารถ
สร้างเมืองที่ทันสมัยทัดเทียมชาติตะวันตกซึ่งสามารถ "อวด" ต่อชาวต่างชาติได้
อย่างสมภาคภูมิ

ภาพรวมของหมู่พระราชวังทั้งที่สร้างบนยอดเขาและที่ลดหลั่นลงมาตาม
ความลาดชันของเขามหาสวรรค์ในท่ามกลางแมกไม้ต่าง ๆ เป็นทัศนียภาพใหม่ซึ่งไม่
เคยปรากฏในที่แห่งใดมาก่อนประกอบกับความเข้าใจว่า เพชรบุรีเป็นเมืองประทับ
พักผ่อนในฤดูร้อนของพระมหากษัตริย์ตั้งได้กล่าวแล้ว ชาวตะวันตกในไทยซึ่งล้วนมา
จากสังคมที่มีวัฒนธรรมตากอากาศ จึงมักหาโอกาสเดินทางมาเที่ยวชมเมืองเพชรบุรี
และพระนครคีรี ทั้งนี้บรรยากาศทั่วไปที่ไม่กีดกันชาวต่างชาติอันเนื่องจากผู้ปกครอง
เมืองเป็นกลุ่มคนหัวก้าวหน้า รวมทั้งการมีชาวตะวันตกจำนวนหนึ่งเข้าไปอยู่ในเมือง
เพชรบุรีตั้งแต่ พ.ศ. 2404²⁶ ย่อมเป็นปัจจัยประกอบที่สำคัญที่ทำให้เมืองเพชรบุรี

²⁵ กจช. เอกสาร ร.4 เล่ม 25 จ.ศ. 1225 หนังสือว่าด้วยให้ข้าหลวง
ภาทูตเนียดาลันออกไปเที่ยว ณ เมืองเพชรบุรี.

²⁶ ชาวตะวันตกเหล่านี้คือมิชชันนารีอเมริกันซึ่งเข้าสู่เพชรบุรีตั้งแต่ พ.ศ. 2404
และกิจการของสภาคริสตจักรเพชรบุรีรุ่งเรืองขึ้นในปี 2422 มีมิชชันนารีในเมืองเพชรบุรี
มากกว่า 32 คน : จาก เออร์เบิร์ต สวอนสัน, "การนำคริสตศาสนาเข้าสู่สังคมไทย
กรณีคริสตจักรเพชรบุรี", ศาสนาคริสต์-มิชชันนารี-สังคมไทย รวมบทความชุดที่ 1
(เชียงใหม่ : เจริญการพิมพ์, 2533), หน้า 110.

เปลี่ยนฐานะจากเมืองสนับสุนนการรบเป็นเมืองท่องเที่ยวพักผ่อนที่มีชื่อเสียง ดังที่ แฟรงค์ วินเซนต์ ได้กล่าวว่าเมืองเพชรบุรีเป็นเมืองที่สวยงามซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีใน บรรดาชาวยุโรปในกรุงเทพฯ ในฐานะที่เป็นแหล่งพักผ่อนในฤดูร้อนเพื่อเปลี่ยน อากาศและพักผ่อน²⁷

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม

โครงสร้างของสังคมเมืองเพชรบุรีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดเจน โดยเฉพาะในเวลาที่เมืองนี้เปลี่ยนแปลงไปเป็นเมืองสมัยใหม่ที่มีลักษณะบางประการ เป็นแบบตะวันตก มีชนชั้นสูงกลุ่มใหม่เดินทางจากกรุงเทพฯ สู่มืองเพชรบุรีเพื่อปฏิบัติ ราชการต่าง ๆ ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชนชั้นสูงในสังคมเมืองเพชรบุรีซึ่งแต่ เดิมประกอบด้วยขุนนางระดับท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่ดูแลรักษาเมืองเพชรบุรีจำนวนไม่มากนัก²⁸ เพิ่มขึ้นทั้งในด้านปริมาณคนและฐานะ การเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผู้ตามเสด็จ จำนวนมาก ทั้งพระราชวงศ์ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่และข้าราชการบริวารอื่น ๆ พระนครคีรีที่ สร้างขึ้นบนเขามหาสวรรค์เปรียบเสมือนองค์ประธานของสังคมเมืองเพชรบุรีโดยมี กลุ่มชน 2 ระดับเป็นโครงสร้างที่สำคัญคือ ชนชั้นสูงอันประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์ซึ่งแม้จะไม่ได้อยู่อาศัยแบบตั้งถิ่นฐานถาวรแต่ก็ได้เสด็จมาประทับแรม บิเลหลายครั้ง รวมทั้งขุนนางข้าราชการระดับสูงลดหลั่นกันลงมา ชนกลุ่มนี้ทำหน้าที่ ดูแลปกครองเมืองเพชรบุรีและชนสามัญซึ่งหมายถึงราษฎรทั่วไป ทั้งที่อยู่ในระบบไพร่

²⁷ FRANK VINCENT, "EXCURSION TO PETCHABURI", PP. 133.

²⁸ ได้แก่ ผู้ว่าราชการเมือง ปลัดเมือง ยกกระบัตร ผู้ช่วยราชการ จำเมือง และเจ้าหน้าที่ระดับรอง ๆ จำนวนหนึ่ง.

คือชนชาวไทย ชนชาวลาวและที่อยู่นอกระบบไพร่คือ ชนชาวจีนซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐาน บ้านเรือนอยู่ในเมืองเพชรบุรี ชนสามัญเหล่านี้ได้ตั้งบ้านเรือนประกอบอาชีพตาม ความสามารถและความเหมาะสมอยู่ในสังคมเมืองเพชรบุรี

ชุมชนชาวไทย

ชาวไทยพื้นถิ่นเป็นเจ้าของพื้นที่และเป็นราษฎรกลุ่มสำคัญของเมืองเพชรบุรี ที่ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมต่อเนื่องกันมาภายใต้ความเชื่อมั่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นเวลายาวนาน ศิลปกรรมด้านต่าง ๆ ทั้งสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และปฏิมากรรมที่ปรากฏตามวัดในพระพุทธศาสนาซึ่งมีจำนวนมากในเพชรบุรี เป็นสิ่งที่ยืนยันความเป็นจริงข้อนี้ได้ชัดเจน ชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามายังเพชรบุรี มักมีข้อสังเกตในเรื่องนี้ เช่น แมรี คอร์ท ได้กล่าวว่า หมู่บ้านชาวพื้นเมืองอยู่ตามริมลำน้ำเพชรบุรีและมักมีวัดอยู่ใกล้ ๆ²

เนื่องจากโครงสร้างภายในชุมชนชาวไทยยังเป็นแบบเดิม ดังนั้นวิถีชีวิตของชน 2 กลุ่ม คือ ชนชั้นสูงและสามัญชนจึงแตกต่างกัน เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระนครคีรี ถนน สะพานและตึกตลาดในเมืองเพชรบุรี เจ้านายขุนนางทั้งหลายซึ่งต้องเกี่ยวข้องประสานงานกันในการดำเนินงาน จำเป็นต้องสัมพันธ์กัน ปรีกษาหารือกันในข้อระยะต่าง ๆ โดยเฉพาะเมื่อกำลังสำคัญในการก่อสร้าง คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และพระปลัดเมืองเพชรบุรี (ท้วม บุนนาค) เป็นขุนนางหัวก้าวหน้านิยมศึกษาวิทยาการแบบตะวันตกย่อมสมาคมกับขุนนางที่มีความคิดในแนวเดียวกัน เมืองเพชรบุรีจึงกลายเป็นแหล่งสมาคมของขุนนางไทยหัวก้าวหน้าและเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเพชรบุรี

² MARY LOVINA CORT, "PETCHABUREE", PP.235.

และประทับที่พระนครคีรีบ่อยครั้ง* ก็มีเสนาบดีมาสร้างตึกที่พักขึ้นริมแม่น้ำเพชรบุรีฝั่งตะวันตก เช่น เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์, เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระยามนตรีสุริยวงศ์ แห่งตระกูลขุนาค^{๑๐} ทำให้ภาพรวมของสังคมเมืองเพชรบุรีมีลักษณะเฉพาะตัว คือ พื้นที่เมืองเพชรบุรีทางฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นที่ตั้งของพระนครคีรี เป็นเสมือนเขตของทางราชการมีพระราชวัง บ้านเรือนของเจ้านายขุนนางและที่ทำการของราชการ เป็นการรวมกลุ่มกันของชนชั้นปกครองที่แยกออกจากถิ่นที่อยู่ของชนสามัญอย่างชัดเจน สถานภาพทางสังคมและการรับรู้โลกภายนอกที่ต่างกันทำให้ความเป็นอยู่ของชนชั้นสูงโดดเด่นขึ้น ดังที่แมรี คอร์ทบรรายว่า ชาวเมืองเพชรบุรียังไม่มีรถม้าใช้ ในขณะที่ขุนนางที่มาจากกรุงเทพฯ มีรถม้าส่วนตัวและขับชื้อวดกันอยู่ในเมืองเพชรบุรี^{๑๑} ชนชั้นปกครองหัวก้าวหน้าเหล่านี้เป็นเสมือนแกนกลางของชนหัวก้าวหน้าในเมืองเพชรบุรี ซึ่งน่าจะมีจำนวนไม่น้อย เฉพาะที่ขอรับเป็นสมาชิกหนังสือบางกอกรีคอร์เดอร์ เมื่อ พ.ศ. 2407 มีจำนวน 8 คน^{๑๒} ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชนชั้นปกครองหัวก้าวหน้าในเพชรบุรี ย่อมเป็นไปเพื่อประสานประโยชน์กันในการปกครองเมืองเพชรบุรี

* ดังได้กล่าวไว้ในตารางในบทที่ 2 หน้า .

^{๑๐} ปิยนาค ขุนาค บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลขุนาค (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เศศ , 2520) หน้า 165.

^{๑๑} "...I NEVER SAW BUT ONE WAGON IN PETCHABUREE, AND THAT BELONGED TO A NOBLEMAN FROM BANGKOK, AND HE RODE ABOUT IN IT AS IF IT WAS A CARRIAGE..."

จาก MARY LOVINA CORT, "PETCHABUREE", PP.247.

^{๑๒} อัคริ ธรรมโชติ, "สมาชิกบางกอกรีคอร์เดอร์ หนังสือพิมพ์ของหมอบรัดเล", ศิลปวัฒนธรรม 2 (ตุลาคม 2515), หน้า 29-30.

ภายใต้อำนาจของขุนนางตระกูลขุนนาค ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่าเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง ขุนนาค) สมุหพระกลาโหมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้มีตึกที่พักอยู่ในเมืองเพชรบุรีแล้วใน พ.ศ. 2406³³ และขุนนางตระกูลขุนนาคก็ได้มีบทบาทในการปกครองเมืองเพชรบุรีทั้งในตำแหน่งเจ้าเมืองและตำแหน่งอื่นในระดับสูงสืบต่อกันมาถึง 53 ปี³⁴

สำหรับชนสามัญชาวไทยซึ่งเป็นชนพื้นถิ่นดั้งเดิมนั้น มีจำนวนมากกว่าชนกลุ่มอื่นเนื่องจากเป็นเจ้าของพื้นที่มาตั้งแต่บรรพบุรุษสืบต่อกันมา ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดในระบบไพร่ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ชนสามัญไม่มีสิทธิในการย้ายถิ่นฐาน จึงถือครองที่ดินทำกินอยู่ทั่วไปในเมืองเพชรบุรี กลุ่มชนสามัญชาวไทยซึ่งเป็นเกษตรกรมักจับจองที่ดินริมฝั่งแม่น้ำอยู่กันเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ³⁵ บริเวณชานเมือง ยกเว้นที่ดินริมฝั่งแม่น้ำตอนที่เป็นตลาดเมืองเพชรบุรีซึ่งเป็นที่ทำเลค้าขาย ความสัมพันธ์ในหมู่สามัญชนอันเนื่องจากการตั้งบ้านเรือนใกล้กัน ทำให้มีการรวมกลุ่มกันในบรรดาชาวไทยในลักษณะของผู้ร่วมสังคมและวัฒนธรรมเดียวกัน โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางในการประสานทัศนคติ ความคิด ความเชื่อต่าง ๆ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสังคมเมืองเพชรบุรีที่ชัดเจนที่สุดคือ วัดวาอารามจำนวนมาก ซึ่งเป็นข้อเด่นของเมืองนี้มาแต่โบราณ การเป็นเจ้าของพื้นที่มาแต่เดิมทำให้ชนชาวไทยในเมืองเพชรบุรีได้รับรู้การเข้ามาของชนกลุ่มอื่นและการประนีประนอมกันอันเป็นลักษณะของสังคมพุทธ ทำให้ชนชาวไทยไม่รังเกียจชนกลุ่มอื่นที่เข้าสู่เมืองเพชรบุรีในเวลาต่อมา ในการตั้งบ้านเรือนอาศัยจึงปรากฏว่า เมืองเพชรบุรีมีชนหลายกลุ่มอยู่ปะปนกันโดยสงบ วัดวาอารามจำนวนมากที่มีอยู่ในเมืองเพชรบุรี ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางสืบทอดวัฒนธรรม

³³ กจข. เอกสาร ร.4 เล่ม 25 จ.ศ. 1225

³⁴ จังหวัดเพชรบุรี, สมุดเพชรบุรี 2525, หน้า 118.

³⁵ MARY LOVINA CORT, "PETCHABUREE", PP. 235.

และเป็นสถาบันกลางในการประสานชนชั้นสูงและสามัญชนเข้าด้วยกัน ในลักษณะที่ ทำให้บรรดาสามัญชนระลึกว่าตนเป็นข้าแผ่นดินมีชนชั้นสูงเป็นชนชั้นปกครอง ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันจึงเป็นไปในลักษณะปฏิบัติตาม "หน้าที่" ตามกฎหมายบ้านเมืองโดยไม่มีข้อโต้แย้ง ทั้งนี้โดยมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นพื้นฐาน ดังที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกเกี่ยวกับเมืองเพชรบุรีว่า

...ผู้คนหนาแน่นตามเคย' ผิดกับเมืองอื่น ๆ เพราะเมืองเพชรบุรี เป็นเมืองที่นิยมเจ้าแผ่นดินเสียแต่รัชกาลที่ 4 ด้วยทรงพระกรุณาไว้มาก ติดต่อกันจนถึงรัชกาลปัจจุบันนี้...^๖

ทั้งที่ชนสามัญชาวไทยเป็นชนพื้นถิ่นเพชรบุรีมีจำนวนมากกว่าชนกลุ่มอื่น น่าจะได้รับผลกระทบจากปัจจัยต่างๆเต็มที่ แต่น่าเสียดายที่หลักฐานเกี่ยวกับชนสามัญเหล่านี้ มีไม่มากนัก ทั้งนี้จากบันทึกและเอกสารต่าง ๆ ของชนชั้นนำไทยในขณะนั้น รวมทั้งมิชชันนารีที่เข้ามายังเมืองเพชรบุรี มักไม่กล่าวถึงชาวไทยในเมืองเพชรบุรี ซึ่งมีข้อสันนิษฐานว่าชนชั้นนำไทยที่เข้าไปในเมืองเพชรบุรีน่าจะ "มอง" สามัญชนชาวไทยอย่างคุ้นเคย เนื่องจากวัฒนธรรมความเป็นอยู่ต่าง ๆ ที่ไม่แตกต่างไปจากวิถีชีวิตแบบเดิม รวมทั้งจุดเด่นของเมืองเพชรบุรีซึ่งเป็นที่น่าสนใจของชนชั้นนำไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อยู่ที่ชุมชนชาวลาวซึ่งมีวิถีการดำรงชีวิต ภาษาวัฒนธรรมและศิลปะแตกต่างออกไปจากชุมชนชาวไทยอย่างเด่นชัด รวมทั้งชาวจีนซึ่งมีบทบาทด้านการค้าและภาษีอากรซึ่งมีความสัมพันธ์กับชนชั้นนำเกี่ยวกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจร่วมกัน ทำให้หลักฐานซึ่งบันทึกโดยชนชั้นผู้นำปรากฏเรื่องราวของชาวลาวและชาวจีนมากกว่าชาวไทยพื้นถิ่น

^๖พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 21.

นอกจากนั้นมิชชันนารีอเมริกันที่เข้าไปในเพชรบุรียังสนใจชาวลาวและชาวจีน ด้วย เหตุผลที่คนเหล่านั้นมีโอกาสเลื่อมใสศาสนาคริสต์ทำให้เอกสารต่างๆ ของมิชชันนารี มักกล่าวถึงชาวลาวและชาวจีนและไม่เน้นเรื่องของสามัญชนชาวไทย ดังนั้นแม้ว่า การเปลี่ยนแปลงภายในสังคมย่อมปรากฏในหมู่ชนทุกกลุ่ม แต่การขาดแคลนหลักฐาน ทำให้รายละเอียดต่าง ๆ มีไม่มากเท่าที่ควร

ชุมชนชาวจีน

สำหรับชาวจีนในเมืองเพชรบุรีนั้น ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นฐานะทางสังคมของชาวจีนเริ่มต่างกันโดยมีฐานะทางเศรษฐกิจเป็นเกณฑ์ ชาวจีนส่วนหนึ่งรับราชการเป็นขุนนางไทยระดับล่าง ๆ เช่น เป็นเจ้าภาษี นายอกร ได้รับยกเว้นการเกณฑ์แรงงานตามระบบไพร่ จีนอีกส่วนหนึ่งก็ลงทุนทำการค้าและประกอบอาชีพอื่น ๆ มีฐานะทางเศรษฐกิจต่างกันออกไป ชาวจีนเหล่านี้เป็นอิสระจากระบบไพร่สามารถได้รับการยกเว้นการเกณฑ์แรงงานโดยจ่ายเงินแทนแรงงานของตน เรียกว่า "ผูกปิ่นข้อมือจีน"^{๓๗} ชาวจีนเหล่านี้มักประกอบอาชีพที่ตนถนัดคือ ค้าขาย การค้าของชาวจีนในชุมชนเพชรบุรี คือ ตั้งโรงร้านค้าขายในศูนย์กลางชุมชน ซึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระปลัดเมืองเพชรบุรีสร้างถนนและตึกแถวของหลวงขึ้น 2 ฝากถนนให้ราษฎรเช่าจึงเป็นโอกาสให้ชาวจีนซึ่งทำการค้าได้เช่าตึกของทางราชการเปิดร้านค้าขาย นอกจากตึกของทางราชการแล้วยังมีตึกของขุนนางและราษฎรที่ปลูกให้เช่าทำการค้าอีกด้วย^{๓๘} ดังนั้นตึกตลาดของหลวงและตึกที่สร้างขึ้น 2 ฝากถนนตลาดเมืองเพชรบุรีจึงเป็นเสมือนถูกสร้างมา

^{๓๗} กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี วันจันทร์ เดือน 11 ขึ้น 11 ค่ำ ปีมะเมีย จ.ศ.1244.

^{๓๘} กจช. เอกสาร ร.5 กห. เล่ม 22 จ.ศ.1241 หน้า 202.

เพื่อชาวจีนโดยเฉพาะ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวจีนที่ชัดเจนในช่วงเวลานั้นเป็นไปในลักษณะของการจัดระเบียบภายในชุมชนภาพรวมที่ปรากฏคือ ย่านถนนตลาดกลางเป็นที่ตั้งของชุมชนตั้งที่นายต่วน ขุนนางไทยระดับล่างของเมืองเพชรบุรีบรรยายไว้เมื่อ พ.ศ. 2426 ว่า

... ทั้งหญิงชายก็พื้นดินนิทรา เปิดหน้าต่างล้างหน้าออกสลอน
 ทั้งสองฝากถนนหนทางจร ล้วนสมร่นารักลักขณา
 ไทยแท้ ๆ นั้นน้อยไม่ค่อยมาก ทั้งสองฝากล้วนแต่ข้างต่างภาษา
 แม่เป็นไทยจีนไพล่เป็นบิดา นั่งเยี่ยมหน้าชาวชาวลูกสาวเจ๊ก
 บ้างนั่งร้านขายของคุ่มองผิว รูปทิวทิวร่างราวเป็นสาว เด็ก
 ทำไฉนจะได้เซยเป็นเซยเจ๊ก ได้กินเล็กกินน้อยอร่อยคอ...^{๓๖}

ชาวจีนเหล่านี้อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน จึงทำให้สามารถจัดระเบียบของสังคมได้ ดังที่ปรากฏว่าในย่านตลาดซึ่งเป็นที่ตั้งชุมชนจีน มีทั้งร้านค้า โรงเตาสุราและศาลเจ้า^{๓๗} และประกอบกับชาวจีนที่อพยพเข้าสู่ไทยในระยะแรกเป็นชายแทบทั้งหมด^{๓๘} ชาวจีนเหล่านี้จึงแต่งงานกับสตรีไทย ตั้งบ้านเรือนประกอบอาชีพในเมืองเพชรบุรี

^{๓๖} นายต่วน, "นิราศเขาลูกช้าง., ประชุมนิราศเมืองเพชรบุรี (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2525) , หน้า 34.

^{๓๗} กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี จ.ศ. 1249.

^{๓๘} พลกุล อังกินันท์, บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2515) หน้า 39.

ชาวจีนในเมืองเพชรบุรีประกอบอาชีพต่าง ๆ เช่น ตั้งโรงสี โรงเลื่อย
ขายข้าวสาร ขายผ้า เป็นนายทุนเงินกู้และเป็นเจ้าภีษณายอากรรวมทั้งออกหวย^{๔๒}
ซึ่งทำให้เงินเหล่านี้สามารถสร้างฐานทางเศรษฐกิจของตนให้ดีขึ้น ความสำเร็จใน
อาชีพในระดับต่างๆ กันทำให้ชาวจีนมีฐานทางเศรษฐกิจต่างกันด้วย จีนกลุ่มที่สามารถ
สร้างฐานะจนมั่งคั่งร่ำรวย มีกิจการเป็นของตนเอง มักมีฐานะทางสังคมสูงกว่า
ชาวจีนอื่น ๆ ในเมืองเพชรบุรี เช่น จีนขุนเชียงหลงเป็นพ่อค้า จีนโซซุนและ
จีนจันทิวอ้วตั้งโรงรับจำนำ^{๔๓} ส่วนจีนกลุ่มที่ไม่สามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจ
จนมั่งคั่งได้ก็ตกเป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสต้องพึ่งชาวจีนที่มีฐานะดีกว่าตกอยู่ในฐานะทาส
ลูกจ้างและบริวารของชาวจีนกลุ่มแรก^{๔๔}

การมีศาลของต่างประเทศขึ้นภายในประเทศไทยตั้งแต่รัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นปรากฏว่ามีชาวจีนเข้าเป็นคนในบังคับต่างชาติมาก
จีนในบังคับฝรั่งเศสสมัยนั้นเรียกว่า "ในร่มธง" หรือลัปเซก จีนเหล่านี้มีungskุลคอย
อุทหนุนให้ได้เปรียบกว่าคนอื่นโดยเฉพาะในการตัดสินคดีความ^{๔๕} จีนในร่มธง
ส่วนหนึ่งจึงประพฤติตนเป็นพาล มีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนในเพชรบุรี
และรวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนใต้ร่มธงกับราชการไทย ดังปรากฏ
ในหลักฐานเกี่ยวกับจีนขุนเชียงหลงในใบบอกเมืองเพชรบุรีว่า

^{๔๒} กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเพชรบุรี จ.ศ. 1245-1247.

^{๔๓} กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี จ.ศ. 1249.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๕} สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๕, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์

...จีนเซียงหลงคนนี้มีบุตรภรรยาตั้งบ้านเรือนอยู่ตะลางเมืองเพชรบุรี มาประมาณ 19 ปี 20 ปี แต่ก่อนก็หาได้เข้าในร่มธงไม้ ได้มีหนังสือเข้า ร่มธงมา 3 ปี 4 ปี ตั้งแต่ได้หนังสือมาเป็นคนดร้าย' เจ้าถ้อยหมอความ' แล้วได้วิวาททุบตีกับขุนจงภาษีโรงร้าน แล้วได้ด่าลูกความ ณ ที่ศาลากลาง หลายครั้งหลายหนแล้ว ตระลาการเสมียนผู้คุมห้ามปราบก็หากลัวเกรงไม่ กลับว่าหยาบซ้ำตระลาการต่าง ๆ...⁴⁶

การที่ชาวจีนอ้างตัวเป็นคนในร่มธงต่างชาติไม่ยำเกรงกฎหมายไทย เป็น สิ่งใหม่ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในเพชรบุรีและเป็นกรณีที่สั่นคลอนความมั่นคงภายในเมือง เพชรบุรี เนื่องจากจีนในร่มธงเหล่านี้มักมีเงินที่ด้อยกว่าเข้าเป็นบริวารจำนวนมาก ดังเช่นเงินมุยกซึ่งอ้างตัวเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส มีเงินในเพชรบุรีเข้าเป็นบริวาร มาก เงินมุยกเคยเข้าชื้อกับพวกถึง 142 คนพี่น้องขุนไชยบาลบำรุง นายอากรสุรา⁴⁷ นอกจากนี้เงินมุยกยังยกพวกเข้าทำร้ายเงินด้วยกัน ทะเลาะวิวาทตีกันที่ศาลากลาง กรมการเข้าห้ามปราบก็ไม่ฟังและพรรคพวกของเงินมุยกยังถืออาวุธไปยืนอยู่ที่หน้าบ้าน เจ้าพระยาเพชรบุรีประมาณ 50-60 คน⁴⁸ ซึ่งหากไม่สามารถยุติเหตุการณ์ เช่นนี้ได้ย่อมเกิดปัญหาในการปกครองเมือง ดังนั้นทางราชการจึงต้องแต่งตั้ง นายอำเภอจีนเข้าบังคับบัญชาชุมชนจีนในเมืองเพชรบุรีเพื่อรักษาความสงบภายใน

⁴⁶ กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี วันเสาร์ เดือน 8 ขึ้น 4 ค่ำ จ.ศ.1242 ปีมะโรง โทศก.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, วันพฤหัสบดี เดือน 12 ขึ้น 13 ค่ำ จ.ศ.1240.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, วันเสาร์ แรม 7 ค่ำ เดือน 9 จ.ศ.1241.

ชุมชนจีนในเมืองเพชรบุรีปรากฏทั้งในบริเวณริมแม่น้ำเพชรบุรีย่านตึกตลาด และที่ตำบลบ้านแหลม ซึ่งอยู่ปากแม่น้ำเพชรบุรีอันเป็นท่าเลผ่านทางการค้าสามารถติดต่อกับชุมชนภายนอกได้สะดวก ลักษณะของชุมชนที่ต่างกันทำให้เมืองเพชรบุรีมีทั้งจีนฝ่ายบกและจีนฝ่ายทะเล การตั้งนายอำเภอจีนเข้าบังคับบัญชาจึงต้องตั้ง 2 ตำแหน่ง ดังที่ปรากฏในการแต่งตั้งนายอำเภอจีนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า หลวงอร่ามเงินประชา ได้บังคับบัญชาจีนฝ่ายบกและขุนศรีวิเสศได้บังคับบัญชาจีนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บางตะบูน บ้านแหลม บางขุนไทร ปากทะเล บางแก้ว บางทะเล ตามชายทะเลแขวงเพชรบุรี⁴⁹

ในสายการบริหารงานนั้น นายอำเภอจีนเป็นกลไกที่สำคัญในการปกครอง ถือว่าเป็นขุนนางไทยในระบบราชการและจะทำงานภายใต้การบังคับบัญชาของเจ้าเมือง มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของชาวจีนในเขตที่ตนรับผิดชอบ มีอำนาจหน้าที่ทั้งในด้านการให้ความคุ้มครองช่วยเหลือและควบคุมดูแลชาวจีน⁵⁰ ในชุมชนทั้ง 2 อย่างใกล้ชิด โดยมีกงสุลจีน⁵¹ ดูแลด้านคดีความ มีขอบข่ายงานในหน้าที่ครอบคลุมทั้งในย่านตลาดเมืองเพชรบุรีและในเขตชายทะเล กงสุลจีนมีหน้าที่พิจารณาความแย้งระหว่างชาวจีนด้วยกันและร่วมกับผู้รักษาเมือง กรมการเมืองพิจารณาคดีอาญาที่มีชาวจีนเป็นโจทก์ จำเลย กงสุลจีนในเมืองเพชรบุรีจะประสานงานกับยกกระบัตรเมืองเพชรบุรีและกรมการเมืองเพชรบุรี ในเรื่องของการนิพากษาคดี ดังที่ปรากฏว่า จีนเบ๊ ซึ่งอยู่ในเมืองเพชรบุรีได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น "หลวงอร่ามเงินพิไสย"

⁴⁹ กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี วันเสาร์ เดือน 8 ขึ้น 4 ค่ำ จ.ศ. 1242.

⁵⁰ กจช. เอกสาร ร.4 กห. เล่ม 35 จ.ศ. 1230 ว่าด้วยนำตั้งนายอำเภอจีนเมืองเพชรบุรี.

กงสุลจีน* อยู่ในบังคับสยามในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๑
เมืองเพชรบุรีใน พ.ศ. 2413 ว่า

...ก็พระยกกระบัตร^๒ ซึ่งได้ว่ากล่าวกระทรวงเงินนั้นว่างเปล่าอยู่
...จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสัญญาบัตรตั้งให้หลวงเทพราช
แสนยา เป็นที่พระพิพัฒน์เพชรภูมิยกกระบัตรเมืองเพชรบุรี ถึงศักดินา ๕๐๐...^๓

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชาวไทยในชุมชนเมืองเพชรบุรี แม้ว่า
จะมีปัญหาภายใน เช่น ทะเลาะวิวาทกันบ้าง แต่โดยทั่วไปแล้วกล่าวได้ว่าดำเนินไป
อย่างราบรื่นเพราะต่างฝ่ายต่างมีทัศนคติที่ดีต่อกัน เป็นส่วนมากจนกลมกลืนกันในด้าน
วัฒนธรรมความเป็นอยู่ ศาลเจ้าจีนซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของชาวจีนในเมืองเพชรบุรี
ซึ่งตั้งอยู่ในย่านถนนตลาดใกล้เคียงกับวัดไทยหลายวัด ตามคำบรรยายของแมรี คอร์ท^๔
นั้น แสดงให้เห็นชัดเจนว่าชาวไทยได้รังเกียจชาวจีนและไม่มีการแบ่งขอบเขตของ
ชุมชนระหว่างคน 2 กลุ่มนี้

* เรื่องเดียวกัน.

^๑ กงสุลจีนได้รับแต่งตั้งจากราชการไทยเพื่อช่วยเหลือด้านการตัดสินคดี
ในท้องถิ่นที่มีชาวจีนอยู่เป็นจำนวนมาก.

^๒ กจช. เอกสาร ร.5 กท. เล่ม 2 จ.ศ. 1232 ว่าด้วยพระราชทาน
นามสัญญาบัตรพระพิพัฒน์เพชรภูมิยกกระบัตรเมืองเพชรบุรี.

^๓ MARY LOVINA CORT, "WALKS ABOUT PETCHABUREE"

SIAM OR THE HEART OF FARTHER INDIA (NEW YORK : 1886) PP.58.

ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มขึ้นเมื่อบรรยากาศทั่วไปในความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนและชาวไทยเริ่มมีเค้ายุ่งยาก ปริมาณชาวจีนในไทยทวีจำนวนขึ้นมาก ทั้งนี้จากการสำรวจประชากรเมื่อ พ.ศ. 2446 ในพื้นที่เพียง 12 มณฑล (รวมทั้งมณฑลราชบุรีซึ่งปกครองเพชรบุรี) มีประชากรชาวจีนถึง 195,498 คน^{๕๔} และชาวจีนเหล่านี้มีอิทธิพลในทางเศรษฐกิจ ประกอบกับคนไทยส่วนใหญ่นิยมอาชีพรับราชการและทำการเกษตร ชนชั้นปกครองหัวก้าวหน้าเริ่มแสดงความวิตกในอนาคตของชาติ ประกอบกับ ดร. ชุนยัตเซ็น ได้นำลัทธิชาตินิยมมาเผยแพร่ในหมู่ชาวจีนตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยแทรกซึมเข้ามาทางโรงเรียนจีนและศาลเจ้าจีน รวมทั้งสมาคมชาวจีนต่าง ๆ เป็นผลให้ชาวจีนในไทยเกิดความตื่นตัวทางการเมืองรู้สึกผูกพันกับประเทศจีนซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองนอน และการที่มีสตรีจีนอพยพเข้าสู่ไทยมากขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2453 ทำให้การสมรสระหว่างชายจีนกับสตรีไทยลดลง ลูกหลานจีนจึงกลายเป็นไทยค่อนข้างช้ากว่าเด็กจีนที่มีมารดาเป็นไทย รวมทั้งการประกาศใช้กฎหมายสัญชาติของรัฐบาลแมนจูทำให้สัญชาติจีนแก่ลูกหลานจีนที่บิดาเป็นชาวจีน^{๕๕}

บรรยากาศทางสังคมในช่วงเวลานั้นมีผลกระทบต่อชาวจีนในเมืองเพชรบุรีเกิดความนิยมส่งบุตรหลานเดินทางกลับแผ่นดินจีน เพื่อสืบเชื้อและศึกษาภาษาจีน เช่น ร.อ. ชุนชาญไช้จักร (ซึ่งได้เข้ารับราชการโดยมีตำแหน่งสูงสุดคือ ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2487 โดยชาติกำเนิดมีบิดาเป็นชาวจีน เมื่ออายุย่าง 9 ขวบ

^{๕๔} กระทบทรงมหาดไทย, "เรื่องทำสำมะโนครัวหัวเมือง", เทศาภิบาล, ปีที่ 1, เล่มที่ 1 (เมษายน-กันยายน ร.ศ. 125), หน้า 85-89.

^{๕๕} ขจัดภัย บรุชพัฒน, ชนกลุ่มน้อยในไทยกับความมั่นคงของชาติ (กรุงเทพฯ : เจริญรัฐการพิมพ์, 2526) , หน้า 42-52.

(ประมาณ พ.ศ. 2446 บิดาพาไปอยู่เมืองจีนเพื่อสืบแซ่เอง เปลี่ยนชื่อเป็นจีน "เอ็งเม้งฮวด" อยู่ที่บ้านชื่อ "เอ็ดดี้เซี่ยทราย" ในเมืองหาเซี่ยแต้จิว อยู่เมืองจีน ได้ปีเศษเกิดไข้ทรพิษระบาดจึงเดินทางกลับไทย^{๕๖} และในกรณีของ นายแก้ว ประจวบเหมาะ ซึ่งเกิดเมื่อ พ.ศ. 2421 ที่เมืองกุยบุรี หลังจากศึกษา ภาษาไทยอ่านออกเขียนได้แล้ว บิดาก็ส่งไปอยู่กับญาติที่เมืองอกเกี้ยนประเทศจีน เพื่อให้เล่าเรียนภาษาจีนและลูกคิดตามความนิยมของพ่อค้าที่มีเชื้อสายจีนในสมัยก่อน อยู่เมืองจีนได้ปีเศษพอพูดภาษาจีนได้ก็กลับมาช่วยบิดา ซึ่งเป็นนายอากรสุรา ยาฝิ่น และเดินเรือค้าขายระหว่างเมืองกุยบุรี-เพชรบุรี-กรุงเทพฯ^{๕๗}

อย่างไรก็ตามภาวะที่ชาวจีนนิยมให้บุตรหลานสืบแซ่นี้ได้คลี่คลายลง โดยที่ ทางราชการไทยได้ประกาศรับรองสถานภาพเด็กที่เกิดในไทยให้ได้รับสัญชาติไทยและ ให้ใช้นามสกุลในเวลาต่อมา การประกาศใช้พระราชบัญญัติสัญชาติพุทธศักราช 2456^{๕๘} ได้กำหนดสิทธิและการเป็นพลเมืองไทยตามกฎหมายข้อ 3 มาตรา 3 ซึ่งระบุว่า บุคคลผู้ได้เกิดในพระราชอาณาจักรสยามให้ถือสัญชาติไทย เป็นความพยายามกลมกลืน ชาวจีนในเมืองไทยให้กลายเป็นไทยโดยระบุในกฎหมายและพระราชบัญญัตินามสกุลที่

^{๕๖} อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ.ขุนชาญใช้จักร รน. ๗ เมรุ
วัดมหาธาตุวรวิหาร อ.เมือง จ.เพชรบุรี (เพชรบุรี : เพชรบุรีการพิมพ์, 2518)
หน้า 1.

^{๕๗} อนุสรณ์ คุณพ่อแก้ว ประจวบเหมาะ (กรุงเทพฯ : กรมสารบรรณทหารเรือ,
2526).

^{๕๘} "พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2456", ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 29
หน้า 9 ลงวันที่ 30 มีนาคม 2454.

ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2456^{๕๕} ยิ่งเป็นการย้ำความเป็นไทยให้เข้มข้นโดยเจตนาของกฎหมายมีผลให้ชาวจีนเปลี่ยนจากการใช้ช่มาใช้นามสกุลแบบไทย

ชุมชนชาวลาว

ฐานะทางสังคมของชาวลาวในเมืองเพชรบุรีที่เป็นไทย แม้ในช่วงเวลา^{๕๖} ที่ได้ประกาศลดเวลาการทำงานของไพร่ลงแล้วตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อาจกล่าวได้ว่าชาวลาวมีบทบาทสำคัญต่อความเปลี่ยนแปลงสภาพของตัวเมืองบนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเพชรบุรีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยมีชาวลาวเป็นแรงงานสำคัญในการสร้างพระนครคีรีและสถานที่ต่าง ๆ ในเมืองเพชรบุรี โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2400 - 2410 ซึ่งเป็น ช่วงเริ่มต้นแห่งความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจอันมีผลกระทบต่อไพร่ลาวโดยตรง

แมคกิลวารีมิชชันนารีอเมริกันซึ่งได้ร่วมเดินทางไปเปิดศูนย์เผยแผ่คริสต์ศาสนาที่เมืองเพชรบุรีเมื่อ พ.ศ. 2404 ได้ตั้งข้อสังเกตว่าชนชาวลาวนั้นตามความเป็นจริงแล้วเป็นเพียงคนตัดไม้และคนคักน้ำมีสถานะเป็นเพียงทาสติดที่ดิน (SERF) ของราชวงศ์ในกรุงเทพฯ และชาวลาวประมาณ 500-800 คน ก็ถูกผลักดันให้ไปสร้างพระราชวังบนเขาปิลละ 3 เดือน เหาอัฐและทำทางขึ้นเขา^{๕๗} ซึ่งเป็นการเกณฑ์แรงงานตามระบบไพร่ ดังปรากฏในประกาศพระราชทานตรากฎมิคุ้มห้ามต่อนึ่งว่า

^{๕๕} จมื่นอมรรตุนารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), กำเนิดนามสกุล เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : ศรุสภา, 2511) หน้า 12.

^{๕๖} เอกสารจากแคเนียล แมคกิลวารี ถึง ดร.จี ลอร์รี เมื่อ 9 ตุลาคม 1862 2405 วิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่ อ้างถึงใน BERT F SAM. "BLACK TAI AND LAO SONG DAM", JOURNAL OF THE SIAM SOCIETY VOLUME 76 1988 หน้า 111.

... เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นแม่กองทำการที่เขมรหาสมณ เจ้าพระยา
ศรีสุริยวงศ์จึงเกณฑ์พวกลาวพวนลาวทรงดำมาทำทางและการคัดขนศิลา
ถมที่ลุ่ม แลปราบที่ดอนเป็นราชการหนักแรงมาก...^๑

ส่วนการทำนาชาวลาวได้ถูกเกณฑ์ให้ต้องไปทำนาหลวงหน้าเขาพนมขุด
ซึ่งเป็นนาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงซื้อไว้จากราษฎร^๒
การเกณฑ์แรงงานไพร่ลาวทำนาหลวงนี้สร้างความเดือนร้อนให้ไพร่หลวงกองลาวมาก
เพราะไพร่กองนาหลวงนี้จะต้องทำนาหลวงให้เสร็จเรียบร้อยก่อนแล้วจึงกลับมาทำนา
ของตนได้ ทั้งอุปกรณ์ เครื่องมือและสัตว์พาหนะก็เป็นหน้าที่ของไพร่ที่จะต้องเตรียม
ไปเอง การทำนาหลวงนี้ไพร่ต้องทำทุกขั้นตอนตั้งแต่ไถ หว่าน ปักดำ เก็บเกี่ยว
นวดแล้วจึงนำขึ้นส่งฉางหลวงซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเจ้าเมืองอย่างเคร่งครัด^๓
ภาระหนักในพื้นที่นาหลวงทำให้มีเวลาเอาใจใส่ของตนน้อยลง บางปีถึงกับได้
ผลผลิตข้าวไม่พอกิน^๔ ไพร่หลวงที่ถูกเกณฑ์ทำนาก็มีจำนวน 200 คน ทำนา
คนละ 2 งาน ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีเก็บเงิน
ค่าราชการจากไพร่ที่ถูกเกณฑ์มาทำนาหลวงแทนการใช้แรงงาน^๕

^๑ เสถียร ลายลักษณ์ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 6 2478 :
โรงพิมพ์เดลิเมล์) กฎหมาย จ.ศ. 1222 (พ.ศ. 2403).

^๒ กจช. เอกสาร ร.4 กห. เล่ม 17 จ.ศ. 1221.

^๓ ชยันต์ ออไอสุญ. สภาพเศรษฐกิจมณฑลราชบุรี 2437-2453,
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526
หน้า 21 (อ้างถึงการล้มล้างชนชั้นชาวนานานาชาติ).

^๔ กจช. เอกสาร ร.5 กห. เล่ม 16 จ.ศ. 1239 หน้า 157.

^๕ หจช. จดหมายเหตุการณ์ที่ 5 มัดที่ 153 เลขที่ 12.

ราชการหนักอื่น ๆ ที่เกณฑ์ไพร่ลาวทำ เช่น เกณฑ์ทำทางสายโทรเลขที่เมืองกาญจนบุรี ซึ่งเกณฑ์ทั้งไพร่เมืองเพชรบุรี ราชบุรีและกาญจนบุรี 523 คน เฉพาะเมืองเพชรบุรีนั้นได้ "หลวงยังโยธินหนึ่งขุนหมื่นไพร่ร้อยหนึ่งรวมร้อยเอ็ดคน ลาวทรงดำจางวาง 2 ขุนหมื่นไพร่ร้อยหนึ่งรวม 203 คน"⁶⁶

มีข้อน่าสังเกตคือ ในช่วงเวลาที่ระบบไพร่คลี่คลายลงมากในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งไม่ปรากฏบทบาทของไพร่ชาวไทยในงานแรงงานแต่ชาวลาวยังคงมีการระตามระบบไพร่ ต้องทำงานให้ทางราชการ เช่น เป็นโปลิตและมีข้อสังเกตว่าทางราชการได้ใช้ไพร่ไทยในการเก็บส่วยเป็นส่วนใหญ่ อันเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ส่วน "โปลิต" ในเมืองเพชรบุรีมีหน้าที่คล้ายตำรวจ ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีกรมตำรวจในกรุงเทพฯแต่เนื่องจากความจำเป็นที่ต้องมีการรักษาความปลอดภัยในเมือง จึงปรากฏการจัด "โปลิต" ว่า

...เมืองเพชรบุรีมีตึกตลาดเป็นของหลวงบ้าง ของท่านเสนาบดี
ราษฎรบ้าง ลูกค้าเช่าค้าขายให้เกิดผลประโยชน์เป็นการเจริญอยู่
เสมอซึ่งโปรดเกล้าให้จัดลูกหมู่ไพร่หลวงลาวพวนลาวทรงดำ เข้า
เวรผลัดเปลี่ยนกันเป็นโปลิต สำหรับรักษาโจรผู้ร้ายแลรักษาสุบน้ำ
สำหรับดับเพลิงไหม้บ้าน...⁶⁷

⁶⁶ กจช. เอกสาร ร.5 กห. เล่ม 34 จ.ศ. 1244.

⁶⁷ กจช. เอกสาร ร.5 กห. เล่ม 19 จ.ศ. 1221-2 สาระตราให้จัด
ลูกหมู่ไพร่หลวงลาวพวน ลาวทรงดำเป็นโปลิต.

ไพร่ลาวทรงดำในเมืองเพชรบุรีทำงานให้ราชการไทยด้วยความจงรักภักดี
แม้อยู่ในภาวะที่ถูกเกณฑ์แรงงาน ไพร่หลวงลาวเหล่านี้จึงมีส่วนในการรักษาผล
ประโยชน์ของแผ่นดิน ซึ่งนำไปสู่ความไว้วางใจจากกรุงเทพฯ

ความไว้วางใจจากกรุงเทพฯ ปรากฏชัดเจนตั้งแต่ พ.ศ. 2402 เมื่อ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ถ้ำเขาหลวงแล้วจึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้จ้างลาวพวนลาวทรงดำดูแลรักษาถ้ำเหล่านั้นซึ่งเป็นงานที่ต้องรับผิดชอบ
สูงและต้องการผู้ดูแลที่ซื่อสัตย์สุจริตจงรักภักดีอย่างจริงจั่งดังที่ปรากฏรายละเอียดว่า

...พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชวงษา
ดวงษ์ค่างหน้าค่างในซ้าทูลละอองธุลีพระบาทปิดทองพระพุทธรูปในถ้ำ
ในเขาไว้เป็นอันมาก' 'เลือกกว่าอ้ายคนร้ายจะลักลอบลอกทอง
พระพุทธรูปไปเสียจึงโปรดเกล้าฯ...จ้างลาวพวนลาวทรงดำชาย
หญิงซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ริมเชิงเขาถ้ำ ดูแลรักษาเขาถ้ำเสมอวันละเพื่อง...'”

การที่ทางราชการยอมรับชาวลาวและมอบหมายงานในลักษณะที่ไว้วางใจ
ให้ปฏิบัติ ถึงแม้จะเป็นงานที่มีค่าจ้างในลักษณะดังกล่าวมิผลให้ชาวลาวเกิดความรู้สึ
จงรักภักดีและชาวลาวต่างรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของทางราชการ เกิดการทำงาน
แบบเต็มใจและอาสาทำงาน ดังกรณีของเลกลาวลูกหมู่ 10 คน ซึ่งทำราชการ
กับหมื่นสิทธิโยธานายกองลาวทรงดำมาเป็นเวลานาน หมื่นสิทธิโยธาจึงขอยกลาว
ลูกหมู่ทั้ง 10 ขึ้นเป็นขุนหมื่นรับหนังสือนิมน์คุมสักนอกเขี้ยวหัวัด เมื่อ พ.ศ. 2413”

” กจช. เอกสาร ร.4 กห. เล่ม 17 จ.ศ. 1221 หน้า 179.

” กจช. เอกสาร ร.5 กห. เล่ม 2 จ.ศ. 1232 หน้า 287.

แม้ชาวลาวจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขของระบบไพร่เช่นเดียวกับชาวไทยแต่ ศิลปวัฒนธรรมของชาวลาวที่มีลักษณะเฉพาะตัวทำให้ชุมชนชาวลาวได้รับความสนใจ จากชนชั้นปกครองที่กรุงเทพฯเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จหมู่บ้านลาวถึง 3 ครั้งใน พ.ศ.2429, 2452 และ 2453⁷⁰ เพื่อทอดพระเนตรชีวิตความเป็นอยู่ของชาวลาวและเมื่อพระองค์เสด็จประพาสและ ประทับค้างคืนบนพระนครคีรีก็โปรดให้มีการแสดงพื้นบ้านของชาวลาว เช่น การเสด็จเมื่อ พ.ศ.2429 วันจันทร์ แรม 7 ค่ำ เดือน 3 ก็ปรากฏว่าทรง โปรดชาวลาวเป็นพิเศษดังที่ปรากฏว่า

...โปรดให้มีลาวทรงดำซัษแดนถวาย'จน 5 ทุ่มเศษ โปรดเกล้าฯ พระราชทานรางวัลผู้ชายคนซัษ' 3 คน เป้าแคน 2 คน ผู้หญิงคนซัษ 3 คน เป้าแคน 2 คน ผู้หญิงคนซัษ 2 คน คนละ 6 บาท ลาวที่มา ด้วยอีกเป็นอันมากคนละ 2 สลึง แล้วเสด็จขึ้น...⁷¹

ชาวลาวในเมืองเพชรบุรีทั้งที่เป็นไพร่หลวงและที่เป็นไพร่สมมีจำนวนมาก ซึ่งชาวลาวทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) มาตั้งแต่เริ่มสร้างพระนครคีรี เมื่อ พ.ศ.2401 แม้ในช่วงเวลาต่อ ๆ มาชาวลาว เมืองเพชรบุรีจะจงรักภักดีในองค์พระมหากษัตริย์อย่างแน่นแฟ้นแต่เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ยังคงถือเอาชาวลาวเมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรีเป็นแรงงานเกณฑ์ที่สำคัญของทาง ราชการทั้ง 2 เมือง

⁷⁰ จังหวัดเพชรบุรี, สมุดเพชรบุรี 2525, หน้า 106.

⁷¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. จดหมายเหตุพระราชากิจ ราชวัน ภาค 23 (พระนคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียงจงเจริญ, 2510) หน้า 20.

อำนาจทางการเมืองของขุนนางตระกูลขุนนาคที่สละสมมาตั้งแต่รัชกาล
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบทั้ง
 อำนาจทางการเมือง ประสบการณ์ทางการเมืองการปกครองและฐานะทางการเมืองคลัง
 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการแบ่งกลุ่มทางการเมืองเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มของ
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกลุ่มของสมเด็จพระยาบรมมหาศรี
 สूरियวงศ์ซึ่งมีการสละสมกำลังคนเป็นฐานอำนาจทางการเมืองคู่แข่งกันเกิดความหวาด
 ระแวงกันและกัน⁷² ในเมืองราชบุรีและเพชรบุรีปรากฏว่าชาวลาวส่วนหนึ่งหลบ
 หนีการลักและอยู่ในสังกัดของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสूरियวงศ์ คนเหล่านี้ถือ
 เป็นคนข้อมือขาว⁷³ และเป็นฐานกำลังที่ทำให้อำนาจของสมเด็จพระยาบรมมหา
 ศรีสूरियวงศ์มั่นคงขึ้น ชาวลาวเหล่านี้จึงเป็นกลุ่มหนึ่งที่เป็นเป้าหมายในการรับสมัคร
 ทหารหน้า⁷⁴ เพื่อแก้ปัญหาคนข้อมือขาวและดึงอำนาจการควบคุมคนสู่สถาบัน
 พระมหากษัตริย์ซึ่งผลปรากฏว่ามีชาวลาวมาสักรจำนวนมาก คังบันทึกของเจ้าพระยา
 สุรศักดิ์มนตรีที่ว่า

⁷² ปิยะฉัตร ปิตะวารณ, ระบบไพร่ในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2453
 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526) หน้า 82.

⁷³ ไพร่หลวงที่หลบหนีราชการไปแอบแฝงอยู่กับมูลนาย เพื่อไม่ต้องถูกเกณฑ์
 แรงงานและไม่เสียเงินค่าราชการเนื่องจากไม่มีรายชื่อในบัญชีของเจ้าหม่อมมูลนาย.

⁷⁴ กจช. ร.5 พ.ศ. เล่ม 20 หนังสือสมเด็จพระยาบรมมหาศรี
 สूरियวงศ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ ลงวันที่วันพุธขึ้น 10 ค่ำ เดือน 11 ค่ำ
 ปีมะโรง จ.ศ. 1242.

...พ.ศ. 2423... ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศให้คนแขนขา
 เข้ารับราชการทหาร... ปรากฏว่ามีคนมาสมัครถึง 5000 คน...
 โดยมากเป็นพวกเขมรและลาวจากราชบุรีและเพชรบุรี... ซึ่งเป็นเขต
 อิทธิพลของพวกขุนนาง อยู่ในปกครองของกรมพระกลาโหมและเป็น
 ถิ่นพำนักของสมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์ หลังจากที่ท่านพ้นจาก
 หน้าที่ผู้สำเร็จราชการแล้วด้วย...⁷⁴

เมื่อสมเด็จพระยามบรมมหาศรีสุริยวงศ์ทราบข่าว ลาวทรงดำจากเมือง
 เพชรบุรีที่มากำหนดดูแลพระที่นั่งและทำราชการที่เมืองราชบุรี พวกเข้เข้ากรุงเทพฯ
 เลียประมาณพันคนเศษและเจ้าหมื่นตั้งจำหน่ายลาวเหล่านั้นหมดไม่มีกำลังคนจะจ่ายมา
 ทำงาน ทำให้สมเด็จพระยามไม่พอใจเพราะ... ทำให้เกิดความระส่ำระสายจน
 ไม่มีคนจะรักษางานประจำการ...⁷⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงชี้แจงเหตุผลตอบโต้เรื่องนี้ว่า

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷⁴ กรมศิลปากร, ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เล่ม 1
 (กรุงเทพฯ : ศรุสภา), หน้า 102.

⁷⁵ กจช. ร.5 พ.ศ. เล่ม 20 หนังสือสมเด็จพระยามบรมมหาศรี
 สุริยวงศ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ ลงวันที่วันอังคาร ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 11
 จ.ศ. 1242.

...แต่ซึ่งมันพากันเดือดร้อน เพราะว่าเจ้าเมืองกรมการกตัญญูเรียก
เงินค่าราชการเหลือเกิน' การจะเท็จจริงอย่างไรก็ไม่ทราบ... ถ้าไม่
ฟังเสียงจะบังคับแต่ให้กลับไปคงอยู่ตาม เดิมก็เหมือนหนึ่งไม่เห็นความทุกข์
ของไพร่... แต่คนซึ่งมา เข้าชื่อในเรื่องราวนี้เป็นคนข้อมือค้ำน้อยกว่าคน
ข้อมือขาว... คนข้อมือค้ำนั้นถ้าอ่อนค้ำให้มันสิ้นความหวาดหวั่นแลมีความสุข
จะตัดสินใจอย่างไรก็ได้แต่คนข้อมือขาวถ้าจะตัดสินใจบิบบิ้นให้กลับไป
คงกรมตาม เดิมก็เหมือนหมายประกาศเดิมนั้นไม่จริง เป็นการเสียอยู่...⁷⁶

อย่างไรก็ตามในท้ายที่สุด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็
จำเป็นต้องคล้อยตามสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ด้วยการให้ขัณฑ์ลาวทรงดำกลับไป
เพชรบุรีตามเดิม ถ้าจะเป็นทหารก็ค่อยพิจารณาคัดเลือกภายหลัง

แม้ไพร่ชาวลาวจะมีบทบาทในการทำราชการเมืองเพชรบุรีมาตั้งแต่รัชกาล
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยเฉพาะไพร่กองนาหลวงแต่ความเดือดร้อน
จากภาระหน้าที่ในระบบไพร่ในระยะเวลาดังกล่าว มาได้นำไปสู่ความพยายามในการปลด
ตัวเองออกจากภาระดังกล่าวนับเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความคิดของชาวลาว
โดยตรง ทั้งนี้เนื่องจากไพร่เหล่านี้ต้องทำนาหลวงให้เสร็จเรียบร้อยก่อนจึงจะกลับ
ไปทำนาของตนได้ นอกจากนี้ยังต้องรับใช้มูลนายเจ้าสังกัดถูกเกณฑ์ขอแรงใน
ส่วนของจางวางนายกองและผู้ว่าราชการเมืองเช่น

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, ลงวันที่วันพุธ ขึ้น 10 ค่ำ เดือน 11 จ.ศ. 1242.

...ขอแรงใช้การงานของพระยาเพชรบุรี แลราชการงานของ
ขุนรพจน์ กรมการในพระยาเพชรบุรีซึ่งได้กำกับพวกเลขกองนาหลวง
อีกด้วย...⁷⁷

และไพร่กองนาหลวงนี้ยังต้องเสียเงินค่าราชการอีกปีละ 20 บาท⁷⁸
ความเดือดร้อนเหล่านี้มีผลให้ไพร่ลาวบางส่วนอพยพย้ายถิ่น ดังปรากฏว่าเมื่อ
พ.ศ. 2438⁷⁹ มีชาวลาวทรงดำย้ายจากเมืองเพชรบุรีมาอยู่บ้านโพธิ์หักและโคกคลัง
แขวงเมืองราชบุรีประมาณ 700⁸⁰ คนเศษ สาเหตุเพราะเดือดร้อนต้องเสียเงิน
ค่าราชการและถูกเกณฑ์ทำนาหลวง⁸¹ ชาวลาวบางส่วนพยายามเข้าไปอยู่
ในบังคับต่างชาติ โดยชวนกันไปหาบาทหลวงเพื่อเข้ารีตนับถือศาสนาคริสต์
ความเคลื่อนไหวเช่นนี้ ทำให้รัฐบาลต้องสืบสวนและทำการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อน

⁷⁷ กจช. เอกสาร ร.5 ม. 55/18 เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ ข้าหลวง
เทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลราชบุรีกราบทูลเสนอรายงานราชการมณฑลราชบุรี
ประจำศก 116 ต่อกรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย 28 ธันวาคม
ร.ศ. 117.

⁷⁸ กจช. เอกสาร ร.5 ม.2 221 ก/9 หนังสือที่ 125/32154 คำกราบ
บังคมทูลของพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เรื่องพวกลาวนาหลวง
เมืองเพชรบุรี เข้ารีตเพราะความเดือดร้อน 16 มีนาคม ร.ศ. 113.

⁷⁹ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรง
บริหารราชการแผ่นดิน ภาคที่ 4 พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรม
พระยาดำรงราชานุภาพ (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์
วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2512, หน้า 15.

โดยปรับปรุงวิธีทำนาหลวงใหม่ ให้ยกเลิกการเกณฑ์แรงงานทำนาหลวงและใน พ.ศ. 2438 ได้มีผู้เสนอให้เอานาหลวงนี้ออกให้เช่าขาดในอัตราค่าเช่า 10 ไร่ ต่อข้าว 1 เกวียน^{๑๐} พร้อมกับลดเงินค่าราชการจากปีละ 20 บาท เป็นคนละ 6 บาทต่อปี^{๑๑}

ความเคลื่อนไหวของไพร่ลาวเมืองเพชรบุรีที่ปรากฏชัดเจนในรูปของการ ย้ายถิ่นนี้ แม้เป็นการกระทำที่ไม่เป็นไปตามเงื่อนไขของระบบไพร่ซึ่งห้ามโยกย้ายที่อยู่ แต่จากการออกประกาศเปลี่ยนการควบคุมไพร่ ร.ศ. 118^{๑๒} ทำให้ระบบมูลนาย ควบคุมไพร่ถูกยกเลิกโดยเปลี่ยนให้แขวงหรือท้องที่ที่ไพร่อาศัยอยู่เป็นผู้ควบคุมแทน

^{๑๐} กจช. เอกสาร ร.5 ม.55/18 เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ ข้าหลวง เสด็จไปบาลสำเร็จราชการมณฑลราชบุรี ประจำศก 116 ต่อกกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย 28 ธันวาคม ร.ศ. 117.

^{๑๑} เสถียร ลายลักษณ์และคนอื่น ๆ, ผู้รวบรวม, "ประกาศเงินค่าราชการ ขุนหมื่นแลไพร่หลวง", ประชุมกฎหมายประจำศก, เล่มที่ 15 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดลิเมล, 2478) หน้า 264-245.

^{๑๒} เสถียร ลายลักษณ์ "ประกาศเปลี่ยนการควบคุมเลข ร.ศ. 118", ประชุมกฎหมายประจำศก, เล่มที่ 17 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดลิเมล, 2478) หน้า 69.

มีผลให้ไพร่สามารถย้ายที่อยู่ได้ ตลอดจนการประกาศพระราชบัญญัติเกณฑ์จ้าง
 ร.ศ. 119^{๓๓} นับเป็นการทำลายลักษณะของระบบไพร่ลง คือ เลิกการเกณฑ์
 แรงงานโดยไม่มีค่าตอบแทนไพร่มีอิสระเสรีที่จะไปประกอบอาชีพได้ตามความพอใจและมี
 อิสระเสรีในการเลือกถิ่นที่อยู่ภายในพระราชอาณาเขตนับแต่นั้นชาวลาวในชุมชน
 เดิมแถบตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองเพชรบุรี^{๓๔} จึงเริ่มอพยพโยกย้ายไปตั้งชุมชน
 ลาวกระจัดกระจายออกไปในพื้นที่อื่น ๆ ทั้งในและนอกเขตเมืองเพชรบุรี ในเขต
 เมืองเพชรบุรี เช่น ที่บ้านแม่ประจันต์, บ้านท่าไต้, บ้านเขากระจิว, บ้านห้วยข้อง,
 บ้านหนองโสน, บ้านหนองหว่า ฯลฯ ส่วนนอกเขตเมืองเพชรบุรี เช่น ที่สุพรรณบุรี,
 ราชบุรี ฯลฯ^{๓๕} ขณะเดียวกันความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลาวกับทางราชการเมือง
 เพชรบุรีที่เคยแน่นแฟ้นก็คลายตัวลงตามเนื่องจากภาวะในระบบไพร่ที่เข้มงวดได้
 คลี่คลายลงดังที่ได้กล่าวแล้ว

การรับวิทยาการจากชาวตะวันตก

ในช่วงเวลาที่เมืองเพชรบุรีได้รับการเปลี่ยนแปลงให้เป็นเมืองที่ทันสมัย
 ทางด้านกายภาพนั้น ความเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดก็เริ่มเกิดขึ้นในสังคมเมือง
 เพชรบุรีด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของกลุ่มมิชชันนารี
 เพรสไบทีเรียน การสถาปนาคริสตจักรของนิกายโปรเตสแตนท์ที่เมืองเพชรบุรีเมื่อ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, "พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์จ้าง ร.ศ. 119", หน้า
 528-533.

^{๓๔} จากคำสัมภาษณ์ของวิทยากรไทยทรงคำ 2 ท่านความตรงกัน

^{๓๕} คือบ้านสะพานยี่หนไปทางเหนือถึงเขาย้อยในปัจจุบัน.

พ.ศ. 2404 ภายใต้การสนับสนุนของชนชั้นนำในเพชรบุรี^{๖๖} เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการรับวิทยาการต่าง ๆ จากภายนอกเนื่องจากแนวทางการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีจะเป็นไปในรูปของการให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ นำความเจริญเข้าสู่สังคมนั้นพร้อม ๆ กับการเผยแพร่พระคริสตธรรม โดยเฉพาะเมืองเพชรบุรีเป็นเมืองแรก ๆ ที่อยู่ในความสนใจของมิชชันนารีจึงรับวิทยาการไว้มาก

ที่เมืองเพชรบุรี มิชชันนารีได้ตอบสนองความต้องการของพระปลัดเมืองเพชรบุรี พระเพชรนิลสายศรีสวัสดิ์ (ท้วม บุนนาค) โดยเปิดโรงเรียนสำหรับเด็กชาย (รวมทั้งบุตรชายของพระปลัดด้วย) ภายใต้การดูแลของหม่อมแมคฟาร์แลนด์^{๖๗} เปิดการสอนภาษาอังกฤษในอาคารหลังแรกซึ่งใช้เป็นทั้งโรงเรียนและโบสถ์ ผู้ที่เข้าเรียนมีทั้งข้าราชการและสามัญชน บันทึกลงของแมรี คอร์ท (Mary Lovina Cort) สตรีมิชชันนารีที่พำนักในเมืองเพชรบุรี ได้ระบุว่า บุตรชายของชนชั้นผู้ปกครองเมืองเพชรบุรีมิได้มาเรียนหนังสือปะปนกับบุตรชนสามัญในโรงเรียนของมิชชันนารีแต่มิชชันนารีจะเป็นผู้หาเวลาหาโอกาสไปสอนให้ที่บ้าน^{๖๘} การจัดการศึกษาสำหรับเด็กชายที่โรงเรียนของมิชชันนารีเป็นสิ่งที่ใหม่

^{๖๖} MCFARLAND, GEORGE B., THE HISTORICAL SKETCH OF PROTESTANT MISSIONS IN SIAM, -1828 - 1928 (BANGKOK : BANGKOK TIME PRESS, 1928) PP.110.

^{๖๗} KENNETH E WELLS., HISTORY OF PROTESTANT WORK IN THAILAND, 1828 - 1958 (BANGKOK : THE POLICE PRINTING PRESS, 1958) PP.33.

^{๖๘} MARY LOVINA CORT, "PETCHABUREE", PP.48.

โดยเฉพาะสำหรับบุตรของสามัญชนซึ่งขณะนั้นมีแหล่งถ่ายทอดความรู้อักษร
 วิธีตามวัดต่าง ๆ เช่น วัดเกาะแก้วสุทธาราม วัดพลับพลาชัย วัดพระทรง ฯลฯ
 เมื่อมีโรงเรียนของมิชชันนารีขึ้น แนวคิดด้านการศึกษาแบบดั้งเดิมก็ยังคงส่งบุตรหลาน
 ไปรับการถ่ายทอดจากวัดต่าง ๆ และผู้คนส่วนหนึ่งที่สนใจวัฒนธรรมตะวันตกก็ส่งบุตร
 หลานไปรับการถ่ายทอดจากโรงเรียนของมิชชันนารี นับเป็นการเกิดค่านิยมใหม่ใน
 สังคมเมืองเพชรบุรีซึ่งนอกจากการอ่านเขียนภาษาไทยได้แล้ว การอ่านภาษาอังกฤษ
 ได้เป็นสิ่งใหม่ที่ได้รับความนิยมขึ้นในกลุ่มคนระดับหนึ่ง ดังได้กล่าวมาแล้วว่าจำนวน
 ชาวเพชรบุรีที่บอกรับเป็นสมาชิกชุดแรกของหนังสือพิมพ์บางกอกกรีคอร์เดอร์ ซึ่ง
 หมอบรัดเลย์จัดพิมพ์ขึ้นใน พ.ศ. 2407 ถึง 8 ราย^{๑๑} เป็นสิ่งยืนยันที่ชัดเจนใน
 เรื่องนี้ นอกจากนี้ยังปรากฏค่านิยมตะวันตกในลักษณะ "เอาอย่างฝรั่ง" ที่เข้มข้น
 จากการใช้ชื่อบอกรับเป็นสมาชิกบางกอกกรีคอร์เดอร์โดยลูกพระปลัดเมืองเพชรบุรีใช้ชื่อ
 "เฟรดริกวิลเลียม" และลูกเจ้าเมืองเพชรบุรีใช้ชื่อ "วอลเตอร์เลาวิ"^{๑๒}

ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของสตรีเมืองเพชรบุรีได้เริ่มขึ้นใน
 พ.ศ. 2408 โดยหม่อมแมคฟาร์แลนด์ได้เปิดสอนสตรีและเด็กหญิงพื้นเมืองเพชรบุรี
 แต่งานส่วนนี้ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรเพราะสตรีพื้นเมืองต่าง ๆ มีงานประจำ
 ในบ้านในร้านและในไร่นา ขาดความรู้พื้นฐานอักษรวิธี ค่าชีพชนสตรีชาวบ้านให้
 มาที่คริสต์จักรไม่ได้รับความสนใจ จนต้องใช้วิธีจ่ายเงินแก่สตรีที่มาเรียนอ่านและ
 ตัดเย็บเสื้อผ้าคนละเฟื้องต่อวัน นางแมคฟาร์แลนด์เป็นผู้นำจักรเย็บผ้าเครื่องแรก
 เข้าสู่เมืองเพชรบุรีและเป็นผู้ออกแบบเสื้อสตรีติดกระดุมค่านำพร้อมทั้งสอนวิธีการ
 ตัดเย็บด้วยจักรเย็บผ้าแก่สตรีเมืองเพชรบุรี ซึ่งนับเป็นวิทยาการใหม่และเป็นแฟชั่น

^{๑๑} "อัศศิริ ธรรมโชติ "สมาชิกบางกอกกรีคอร์เดอร์ หนังสือพิมพ์ของ
 หมอบรัดเลย์", หน้า 29 - 30.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน.

ใหม่ของสตรีไทย เนื่องจากขณะนั้นสตรีพื้นบ้านยังนิยมห่มผ้าแถบคาดอก ยังไม่นิยมสวมเสื้อ^{๑๐} เสื้อแบบใหม่ที่ตัดเย็บขึ้นในครั้งนั้นได้แพร่หลายไปสู่ภูมิภาคอื่นอย่างรวดเร็ว^{๑๑} การจัดสอนสตรีที่คริสตจักรเป็นความก้าวหน้าอย่างยิ่งของสังคมเมืองเพชรบุรี เนื่องจากขณะนั้นสังคมไทยยังไม่ให้ความสำคัญแก่การจัดการศึกษาสำหรับสตรีแม้ในกรุงเทพฯ ก็มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีขึ้นใน พ.ศ. 2413 โดยหมอเอล ซี ยอร์ช ชื่อโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง สอนอ่านเขียนพระคัมภีร์ เย็บปักถักร้อย และตัดเย็บเสื้อผ้าด้วยจักรเย็บผ้า^{๑๒} ซ้ำกว่าที่เมืองเพชรบุรีถึง 5 ปี โรงเรียนการช่างสตรีของมิชชันนารีที่เมืองเพชรบุรี ซึ่งใช้ชื่อ Industrial School for Girl จึงนับเป็นโรงเรียนการช่างสตรีแห่งแรกในประเทศไทย เนื่องจากในขณะนั้นรัฐบาลยังไม่ได้จัดการศึกษาสำหรับสตรี

แนวคิดของมิชชันนารีในการจัดการศึกษาสำหรับสตรีนั้นเกิดจากการมองเห็นบทบาทของสตรีไทยในการ เป็นผู้กล่อมเกลาสังคมเนื่องจากสตรีไทยเป็นผู้มีอิทธิพลด้านจริยธรรมเหนือเยาวชน ทั้งยังตระหนักว่าการดึงสตรีให้เข้ามาอยู่ในระบบการศึกษาของมิชชันนารีอาจทำได้ง่ายเพราะขณะนั้นไม่มีโรงเรียนสำหรับสตรี (ส่วนผู้ชายอยู่ในระบบการศึกษาพื้นฐานที่วัดอยู่แล้ว) หากสตรีสามารถอ่านหนังสือได้ก็จะอ่านพระคัมภีร์ไบเบิลได้และหากสามารถกล่อมเกลาสตรีเหล่านี้ด้านจริยธรรมคริสเตียน

^{๑๐} McFarland, Bertha Blount, McFarland of Siam

(Newyork : Vantage Press, 195^๑ P.43.

^{๑๑} McFarland, George Bradley, The Historical Sketch of Protestant Missions in Siam, -1828 - 1928, PP.92.

^{๑๒} ปฐมพร อินทรางกูร ณ อยุธยา, "บทบาทของเอกชนในการจัดการศึกษาในประเทศไทย", วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525, หน้า 30 .

ได้สำเร็จก็จะ เป็นกำลังสำคัญของมิชชันนารีเพิ่มขึ้น”^{๑๓} แฮมมแมคฟาร์แลนด์ได้
แสดงความเห็นเกี่ยวกับการศึกษาของสตรีว่า

...สยามไม่มีโรงเรียนสำหรับผู้หญิงในจำนวนประชากรทั้งหมดนั้น
ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าผู้หญิงในสามสิบคนสามารถอ่านหนังสือได้และด้วย
เหตุที่พวกหล่อนไม่สามารถคิดอย่างมีสติสัมปชัญญะ เอาจริงเอาจังได้
ดังนั้น หล่อนจึงมีชีวิตอยู่ทำงานและตายไป มีหลายกรณีที่เกิดขึ้นจะ
เหมือนสัตว์เลี้ยงในท้องทุ่ง...”^{๑๔}

รายงานผลการดำเนินงานของโรงเรียนใน พ.ศ. 2410 หลังจากเปิด
สอนได้ 2 ปี ระบุว่า ผู้เรียนทุกคนอ่านหนังสือได้ดีและสามารถร้องเพลงสวดที่ชอบ
ได้” นับเป็นผลกระทบโดยตรงที่สตรีเมืองเพชรบุรีได้ผ่านการศึกษารูปแบบ
ได้รับการถ่ายทอดวิทยาการใหม่ด้วยระบบการศึกษาแบบใหม่ ซึ่งมีลักษณะเป็นการออก
นอกบ้านไปเรียนที่โรงเรียนและเนื่องจากมิชชันนารีผู้ถ่ายทอดความรู้เป็นกลุ่มผู้นำใน
การถ่ายทอดวิทยาการตะวันตก ซึ่งเดินทางไป-มาระหว่างเพชรบุรี-กรุงเทพฯ
จึงเป็นที่แน่นอนว่าค่านิยมต่าง ๆ ความทันสมัยแบบกรุงเทพฯ ย่อมถูกถ่ายทอดสู่

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๓} ABEET DAVID, JOURNAL OF A RESIDENCE IN CHINA AND
NEIGHBOURING COUNTRIES 2nd. ed. (NEW YORK : J. ABEET WILLIAMSON,
1836) PP. 376.

^{๑๔} S.G. MCFARLAND, "SIAM MISSION : PETCHBURI"
FOREIGN MISSIONARY (5 OCT. 1867) PP.114.

^{๑๕} Ibid.

สังคมเมืองเพชรบุรีในระดับหนึ่งโดยแหล่งเผยแพร่ผลผลิตจากวิทยาการตะวันตก
ดังในรายงานเรื่องโรงเรียนที่เพชรบุรีกล่าวว่า มีโรงเรียน (บ้าน) ที่สร้างด้วย
ไม้ไผ่อย่างดี 2 แห่ง โดยแห่งหนึ่งให้เป็นที่ตัดเย็บเสื้อผ้าและอ่านหนังสือส่วนอีกแห่ง
หนึ่งใช้แสดงเสื้อผ้าเพื่อขายแก่คนทั่วไป” ซึ่งในวิธีการนี้แม้ผู้ที่ไม่ได้เรียนจาก
โรงเรียนของมิชชันนารีก็ย่อมได้สัมผัสกับสิ่งใหม่ที่แพร่เข้าสู่เมืองเพชรบุรีทีละเล็กละ
น้อยโดยปราศจากความขัดแย้งอันเนื่องจากชนชั้นผู้ปกครองของเมืองเพชรบุรีมีแนวคิด
ก้าวหน้าและตื่นตัวในการรับรู้และนิยมตะวันตกเป็นพื้นฐานเบื้องต้น

แม้ในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางราชการ
ยังไม่ได้จัดการศึกษาสำหรับสตรีแต่พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ล้วนมีแนวคิดก้าวหน้า
และสนับสนุนการศึกษา ดังนั้นเมื่อมิชชันนารีที่เมืองเพชรบุรีมีโครงการขยาย
การศึกษาสตรีโดยสร้างตึกใหม่ 2 ชั้น มูลค่า 4,000 เหรียญแต่ได้รับเงินสนับสนุน
จากคณะเพรสไบทีเรียนแห่งอเมริกาเพียง 2,000 เหรียญ เงินส่วนที่ขาดไปนั้นก็
ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน
เงินบริจาคถึง 1,000 เหรียญและมีขุนนาง พระบรมวงศานุวงศ์ร่วมมือกันบริจาค
จนสามารถสร้างโรงเรียนสตรีหลังใหม่เสร็จสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2420”⁷
เป็นการวางรากฐานการจัดการศึกษาสำหรับสตรีนอกกรุงเทพฯ เป็นครั้งแรก

ในส่วนที่เกี่ยวกับความก้าวหน้าด้านการแพทย์นั้น การเข้าสู่เมืองเพชรบุรี
ของมิชชันนารีนำไปสู่การเผชิญหน้ากันของการรักษาอาการป่วยไข้ด้วยวิธีแบบเดิมที่สืบ
เนื่องกันมากับการแพทย์แผนใหม่แบบตะวันตกคนกลุ่มแรกของเมืองเพชรบุรีที่แสดงออก
ถึงความเชื่อมั่นในการรักษาโรคแบบใหม่คือพระเพชรพิไลยศรีสวัสดิ์ (ท้วม บุนนาค)

⁶ Ibid, PP.113.

⁷ GEORGE B. MCFARLAND, HISTORICAL SKETCH OF PROTESTANT MISSIONS IN SIAM, PP.98, 103.

ปลัดเมืองเพชรบุรี ซึ่งเดินทางไปให้หมอเฮาส์ที่กรุงเทพฯ รักษาโรคให้ตั้งแต่ พ.ศ. 2381^{๙๙} จนได้รู้จักสนิทสนมไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน ในช่วงเวลาที่มิชชันนารี สร้างศูนย์มิชชันนารีที่เมืองเพชรบุรีนั้น การแพทย์สมัยใหม่กำลังเป็นที่ยอมรับในสังคม ไทยมากขึ้นทั้งในหมู่ชนชั้นปกครองและสามัญชน สังคมไทยเริ่มรู้จักมิชชันนารีโปรเตสแตนท์ในฐานะ "หมอ"^{๑๐๐} วิธีการที่มิชชันนารีมักใช้ควบคู่กับการแจกหนังสือที่โรงสวด คือแจกยาและรักษาคนไข้ ที่เมืองเพชรบุรีก็เช่นเดียวกัน โรคที่ชาวบ้านเป็นกันมากคือ มาลาเรีย แมคฟาร์แลนด์ต้องเตรียมห่อยาควินินไว้แจกชาวบ้านเป็นจำนวนมาก^{๑๐๑} โดยเฉพาะใน พ.ศ. 2410 แมคฟาร์แลนด์ยังเดินทางด้วยเรือไปแจกจ่ายยาใน หมู่บ้านต่าง ๆ รอบนอกเมืองเพชรบุรี^{๑๐๒} เพื่อขยายพื้นที่ทำงานเผยแผ่คริสต์ ศาสนาให้กว้างขวางขึ้น ในส่วนของการรักษาไข้ก็เริ่มการจัดตั้งโรงพยาบาลแห่งแรก ของคณะมิชชันนารีเพรสไบทีเรียนที่เมืองเพชรบุรีเมื่อประมาณ พ.ศ. 2424 โดย ความพยายามของนายแพทย์ เออร์เนสต์ เอ. เสดิจ^{๑๐๓} เปิดทำการรักษา

^{๙๙} เฟลตัส ยอร์จ ออสส์ , ดร. เรโนลด์ เฮาส์ หมอฝรั่งสามรัชกาล
หน้า 23.

^{๑๐๐} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณมณี, ความทรงจำ หน้า 94

^{๑๐๑} MCFARLAND, BERTHA BLOUNT, MCFARLAND OF SIAM
P. 38.

^{๑๐๒} GEORGE B. MCFARLAND, HISTORICAL SKETCH OF
PROTESTANT MISSIONS IN SIAM PP.95.

^{๑๐๓} ประสิทธิ์ พงศ์อุคม ประวัติศาสตร์สภาคริสตจักรในประเทศไทย
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2527) หน้า 8.

พยาบาลประชาชนทั่วไปโดยไม่คิดค่ารักษาและค่ายาบันทึกของซาราห์ คอฟแมน (Sarah Coffman) มิชชันนารีอเมริกันซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2427 ได้ให้ภาพศูนย์มิชชันนารีที่เมืองเพชรบุรีเมื่อมองจากชายฝั่งแม่น้ำเมืองเพชรบุรีมาทางตะวันตกว่าศูนย์ฯ ประกอบด้วย อาคารก่อด้วยอิฐขนาดใหญ่ 3 หลังและขนาดเล็ก 1 หลัง ตึกใหญ่ 3 หลังนั้นเป็นที่อยู่ของครอบครัวมิชชันนารี 2 หลัง และหลังที่ 3 เป็นโรงเรียนสำหรับสตรี ซึ่งด้านหน้าใช้เป็นโบสถ์ ส่วนตึกหลังเล็กเป็นโรงพยาบาล¹⁰³ โรงพยาบาลแห่งนี้เป็นโรงพยาบาลสมัยใหม่แห่งแรกในประเทศไทยสร้างก่อนโรงพยาบาลศิริราชถึง 8 ปี สำหรับเมืองเพชรบุรีการมีโรงพยาบาลที่รักษาโรคแผนใหม่แบบตะวันตกเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนเป็นความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นเนื่องจากมิชชันนารีเข้าสู่เมืองเพชรบุรี มีผลให้เกิดความเชื่อในการรักษาโรคแบบใหม่ควบคู่ไปกับการรักษาโรคแผนโบราณโดยมีพระภิกษุที่ขึ้นชื่อด้านการรักษาโรคอยู่ในวัดหลายแห่ง

ในช่วงเวลาที่เมืองเพชรบุรีเริ่มเปลี่ยนแปลงสภาพต่าง ๆ อย่างเห็นได้ชัดนั้น มีชาวตะวันตกบางคนได้เสนอข้อคิดเห็นเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนเพชรบุรีให้ดีขึ้นกว่าเดิมด้วย ดังเช่น หมอบริดเจิลซึ่งได้เคยไปพักผ่อนเปลี่ยนลมที่เมืองเพชรบุรีเมื่อ พ.ศ. 2408 ได้สนใจวิธีการทำนาของชาวพื้นถิ่น รวมทั้งได้เสนอข้อสังเกต วิจาร์ณแนะนำวิธีการบำรุงดินและเครื่องมือที่เหมาะสมสำหรับการทำนาเมืองเพชรบุรีไว้ในบทความในหนังสือของกอร์คอร์ดอร์ ในประเด็นเรื่องเทคนิควิธีแบบใหม่ในการบำรุงดินนั้น หมอบริดเจิลได้แนะนำว่า

¹⁰³ Sarah Coffman, "In and about Petchaburee,

"Siam and Laos as seen by our American Missionaries

(Philadelphia : 1884) pp. 112-119.

...กลับคืนแลหน้าข้างบนลงไว้ข้างล่าง' ' กลับคืนดีข้างล่างขึ้นไว้ข้างบนเรียบเสมอกัน บางทีเอาฟางแล้วแลมนโคมนมาไปร้อยไปให้ทั่ว' แล้วไถให้ฟางแลมนสัตว์นั้นกลับลงข้างล่าง' ฟางแลมนสัตว์นั้นเนาเป็นเชื้อพืชงามนัก ครั้นทำนาปีหลังแล้วไถกลับข้างนั้นขึ้นมา ดินนั้นมีเชื้อมาก ทำให้เกิดต้นข้าวดี ถ้าเห็นว่าเชื้ออ่อนไปต้องทำอย่างนั้นอีก ถ้าดินนั้นยังมีเชื้อมากอยู่ก็ไม่ต้องทำ...^{๑๐๔}

ส่วนเรื่องเกี่ยวกับเครื่องทุ่นแรงในการทำนานั้น หมอบรัดเลเสนอว่า ...ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า' เครื่องทำนาอย่างนอกควรจะทำเอามาใช้ที่เมืองเพชรบุรีบ้างจะเป็นคุณประโยชน์มาก ไถที่ไทยใช้กันเป็นของโบราณทีเดียว...แต่ไถใหญ่ๆ ไม่ต้องการใช้ที่เมืองเพชรบุรี ดินนี้ไม่สู้เหนียว รากไม้ไม้ใครมี แลหินก็ไม่มีเลยเห็นควรแต่จะใช้ไถที่กระบือสองคู่จะลากไปได้...^{๑๐๕}

สำหรับวิธีการทำนาของชาวเมืองเพชรบุรีที่ต้องรอให้ถึงฤดูฝนจนมีน้ำขังในกระตงนาแล้วจึงเริ่มลงมือไถนา คำานั้น บรัดเลได้เสนอแนวคิดใหม่ในบทความเดียวกันว่า...ที่เมืองเพชรบุรี' เดือนเจด แรมแปดค่ำว่าด้วยการไถนา เมื่อกำลังแห้งเพื่อประสงค์จะให้การนั้นสำเร็จพร้อม เมื่อคราวที่ฝนจะตกบริบูรณ์ไม่ต้องตะลิดะลานไถนา...^{๑๐๖}

^{๑๐๔} นายหนวย, หมอปักเกล้ากับกรุงสยาม (กรุงเทพฯ : รัชการมภ์การพิมพ์, 2528), หน้า 158.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า 159.

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า 160.

โดยแยกเป็น 2 ประเด็น ประเด็นแรก บรัดเลเสนอให้ชาวนาโถนาไว้ก่อนถึง
ฤดูฝนประมาณครึ่งเดือนถึงหนึ่งเดือน เพื่อกลบซากพืชซากต้นหญ้าในดินให้เน่าเปื่อย
เมื่อถึงฤดูกาลผลิต ก็เพียงคราดเอาซากพืชที่ตกค้างออกก็จะดำนาได้สะดวก และ
ไม่มีต้นหญ้าขึ้นเบียดเบียนต้นข้าวก็จะงอกงาม และในประเด็นที่ 2 บรัดเลเสนอให้
ชาวนาใช้วิธีหว่านเมล็ดข้าวแล้วคราดดินกลบไว้ไม่ให้หนักกิน แทนการดำนา โดยอธิบายว่า
การดำนานั้นเป็นการทำงานซับซ้อนล่าช้าเพราะต้องตกกล้าก่อน ส่วนวิธีหว่านนั้นไม่
สิ้นเปลืองเวลามากแต่ต้องไถนาเตรียมดินไว้ให้พร้อมเท่านั้น¹⁰⁷

แม้บางกอกรีคอร์เดอร์เป็นหนังสือพิมพ์ที่แพร่หลายกันในหมู่ชนระดับสูง
ของสังคมเพชรบุรี ซึ่งไม่ได้เป็นผู้ลงมือทำนา แต่ความคิดและข้อเสนอของหมอบรัด
เลน่าจะได้รับพิจารณาจากคนเหล่านั้น ซึ่งเป็นกลุ่มคนหัวก้าวหน้าและเป็นสื่อ
กลางนำความคิดนี้ถ่ายทอดสู่ชาวนาต่อไป

นอกจากการเสนอวิทยาการใหม่ ๆ แล้ว จักรเย็บผ้า ซึ่งเป็นเครื่อง
จักรกลจากสังคมตะวันตกได้ถูกนำเข้าสู่เมืองเพชรบุรี โดยหม่อมแมคฟาร์แลนด์เพื่อ
สอนการตัดเย็บเสื้อผ้าดังได้กล่าวมาแล้ว เมืองเพชรบุรีจึงกลายเป็นเมืองที่รู้จักกัน
ในชื่อ "เมืองจักรเย็บผ้า" (Sewing Machine Town)¹⁰⁸ เนื่องจากเป็น
เมืองแรกที่เปิดสอนการตัดเย็บด้วยจักรเย็บผ้า

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ MCFARLAND, BERTHA BLOUNT, MCFARLAND OF SIAM

การเปลี่ยนแปลงในศิลปะเมืองเพชรบุรี

งานศิลปะพื้นบ้านในเขตเมืองเพชรบุรีซึ่งมีแบบฉบับเฉพาะตนมานานนับแต่สมัยอยุธยาเป็นที่รู้จักกันในหมู่ช่างศิลป์จนได้ชื่อว่าเป็น "สกุลช่างเพชรบุรี" ได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพต่าง ๆ ภายในเมืองเพชรบุรีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะด้านจิตรกรรมซึ่งได้ปรากฏแนวคิดใหม่ในการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งในการใช้เส้น สี แสง เงา แตกต่างไปจากการเขียนภาพแบบดั้งเดิมของไทย และเนื่องจากแนวคิดใหม่นี้เป็นของ "ขรัวอินโข่ง"¹⁰⁰ จิตรกรรมแนวใหม่ที่ปรากฏขึ้น จึงได้รับการขนานนามว่า "จิตรกรรมสกุลช่างขรัวอินโข่ง" ด้วย

ภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถวัดมหาสมณาราม เชียงเขามหาสวรรค์ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของจิตรกรรมสกุลช่างขรัวอินโข่งในเมืองเพชรบุรี เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระนครคีรี ที่โปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดที่เชียงเขามหาสวรรค์ใหม่ทั้งอาราม พระราชทานนามว่า "วัดมหาสมณาราม"¹⁰¹ ในการบูรณะครั้งนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขรัวอินโข่งเขียนภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถร่วมกับช่างเขียนชาวเพชรบุรีอีกหลายคน

¹⁰⁰ "ขรัวอินโข่ง" เป็นชาวบ้านบางจาน เมืองเพชรบุรี เป็นจิตรกรที่ถือเพศบรพชิต บวชอยู่จนตลอดชีวิตที่วัดราชบูรณะ กรุงเทพฯ และได้มีโอกาสทำงานใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาพจิตรกรรมฝาผนังของขรัวอินโข่งปรากฏในวัดหลายแห่งในกรุงเทพฯ แต่ที่เป็นบ้านเกิด มีผลงานไว้ที่วัดมหาสมณารามเพียงแห่งเดียวครุรายละเอียดใน วิยะดา ทองมิตร, จิตรกรรมแบบสากลสกุลช่างขรัวอินโข่ง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2522) หน้า 13 - 14.

¹⁰¹ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารเล่ม 15 (กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2527) หน้า 5.

แม้ขรัวอินโข่งจะเป็นชาวเพชรบุรีโดยกำเนิดและมีพื้นฐานการวาดภาพจากช่างเมืองเพชรบุรี แต่การอยู่ในเทศสมณที่กรุงเทพฯ ในช่วงเวลาแห่งการตื่นตัวทางสังคมและเศรษฐกิจจากการเปิดประเทศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ย่อมเป็นธรรมดาที่จะได้มีโอกาสพบปะกับชาวตะวันตกที่เดินทางเข้าสู่กรุงเทพฯ โดยเฉพาะมิชชันนารีชาวอเมริกัน ซึ่งนำวิทยาการสมัยใหม่มาเผยแพร่และประกอบกับการเป็นศิลปินใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขรัวอินโข่งจึงมีโอกาสเห็นภาพทิวทัศน์และสภาพบ้านเรือนของชาวตะวันตกซึ่งแพร่หลายเข้าสู่กรุงเทพฯ ในช่วงเวลานั้นดังที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้กล่าวไว้ในสาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จเจ้าพระยาบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ เล่ม 22 (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2505), หน้า 3 - 4.

“สมเด็จเจ้าพระยาบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จเจ้าพระยาบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ เล่ม 22 (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2505), หน้า 3 - 4.

“แอ็บบ็อด โลว์ มอฟเฟ็ท, แผ่นดินพระจอมเกล้า (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520), หน้า 238 - 240.

“วิยะดา ทองมิตร, จิตรกรรมแบบสากล สกulpture ขรัวอินโข่ง, หน้า 16. กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นภาพปริศนาธรรม อาคารและตัวละครในภาพมีลักษณะเป็นตะวันตก

ทั้งหมดไม่มีลักษณะไทยเลย ขรัวอินโข่งจึงเป็นจิตรกรไทยหัวก้าวหน้าที่รับอิทธิพลศิลปะ
 มาจากการรับรู้สิ่งใหม่ที่เข้าสู่กรุงเทพฯ พร้อมกับอารยธรรมอื่นจากตะวันตก แนวคิด
 ในงานศิลปะแบบนี้จึงปรากฏในพระอุโบสถวัดมหาสมณาราม เมืองเพชรบุรีด้วย
 ทั้งนี้เมื่อพิจารณาในรายละเอียด ลักษณะภาพแม้มิได้เป็นภาพพุทธประวัติ ก็เป็นภาพ
 เรื่องในพระพุทธศาสนา ผนังด้านหน้าตรงข้ามพระประธานเป็นภาพการไปนมัสการ
 พระพุทธบาทสระบุรี มีภาพองค์มณฑปตั้งเด่นบนเนินเขา เชี่ยวช่อมไปด้วยต้นไม้ มีผู้
 คนเดินทางมาจากทั่วทุกสารทิศ โดยขบวนช้าง ขบวนม้าขบวนเกวียน เรือเก๋ง ผู้ที่ไป
 นมัสการพระพุทธบาท มีทั้งอุบาสก อุบาสิกาและบรรพชิต ภาพวาดแสดงให้เห็นการ
 รอนแรมไปสระบุรีซึ่งต้องพักผ่อนระหว่างทาง ภาพผนังด้านหลังพระประธานเป็นภาพ
 พระพุฒาจารย์ (ศรี) ไปสืบศาสนาที่ลังกา แสดงลักษณะของอาคารบ้านเรือนบนเกาะ
 ลังกาเป็นตึกสถาปัตยกรรมยุโรป ผนังสองด้านของพระประธานเป็นภาพพระราชวังบน
 เขามหาสวรรค์ (พระนครคีรี) ภาพพระบรมธาตุเมืองนครคีรีธรรมราช ภาพพระ
 อนันตเจดีย์ในพม่า

เรื่องที่ขรัวอินโข่งวาดเป็นเรื่องเฉพาะตอนที่จบในตัวเองไม่มีสัมพันธ์ภาพ
 ระหว่างภาพต่อภาพและนิยมวาดภาพโดยใช้เนื้อที่ทั้งหมดและเป็นศิลปินไทยคนแรกที่นำ
 ทศนิยมวิสัยแบบ 3 มิติ (Three Dimensions) มาใช้ ลักษณะภาพไม่เน้นเส้นแบบ
 ศิลปินรุ่นก่อน แต่ให้ความสำคัญต่อการเน้นแสงเงา ขรัวอินโข่งเริ่มใช้สีประเภท
 เอกรงค์ (Monochrome) ในภาพเขียน สีที่เห็นได้ชัดคือ สีน้ำเงินเข้ม สีเขียว
 สีน้ำตาลและสีอ่อนเช่นสีฟ้า ชมพู ขาว ฯลฯ ทำให้ภาพมีลักษณะกลมกลืนมองดูคล้าย
 กับภาพทั้งภาพอยู่ภายใต้โครงสีเพียงสีเดียว¹¹⁴ ต่างจากจิตรกรรมร่วมสมัยที่
 นิยมใช้สีสดใสเช่น เหลือง เขียว คราม สีชาด สีเสน (สีแดง)

¹¹⁴ วิยะดา ทองมิตร, จิตรกรรมแบบสากล สกุลช่างขรัวอินโข่ง, หน้า 26.

แม้ผลงานจิตรกรรมของขรัวอินโข่งจะมีอยู่เพียงแห่งเดียวในเพชรบุรีคือ

ที่วัดมหาสมณาราม แต่การทำงานชิ้นนั้นร่วมกับช่างเมืองเพชรอื่น ๆ ทำให้ช่าง
เหล่านั้นกลายเป็นผู้สืบทอดศิลปสกุลช่างขรัวอินโข่งต่อไป ปรากฏนามช่างที่ร่วม
งานกับขรัวอินโข่งที่วัดมหาสมณารามคือ

...ภาพเขียนภาพในพระอุโบสถมีหลวงพ่อกุญชรวัดปลับพลาย 'พ่อละมุด
บ้านหน้าวัดปลับพลาย เป็นผู้จัดการและขรัวอินโข่ง เป็นผู้ออกแบบผนังหุ้ม
กลองภายในด้านหน้าก็ภาพเขียนฝีมือพระอาจารย์เป้าวัดพระทรงเสาพระ
อุโบสถพระอาจารย์เป้าและครูหวน' เขียนคนละสี่ต้น' คำเขียนสมัยนั้นต้นละ
1 ซึ่ง หน้าต่างพระอุโบสถทั้ง 10'' ซ่อนนั้นเขียนรูปเทวดาถือพระขรรค์
มือหนึ่ง' อีกมือหนึ่งถือแว่นธรรมเหมือนกันหมด เป็นฝีมือพระอาจารย์เป้า
...ประตูทุกบานเขียนเป็นรูปเสี้ยววง...ฝีมือครูหวน...''¹⁵

รูปแบบใหม่ของงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏขึ้นในเมืองเพชรบุรีในช่วงแห่ง
การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เป็นชุดของผลงานแปลกใหม่ที่ปรากฏขึ้นในเวลาใกล้เคียง
กันและต่อเนื่องกัน นับแต่การสร้างกลุ่มอาคารบนพระนครคีรีโดยใช้สถาปัตยกรรม
แบบตะวันตก ถนนตัดตรง ซึ่งเป็นถนนแบบใหม่ที่ชาวตะวันตกคุ้นเคย สะพานข้าม
แม่น้ำที่ก่ออิฐถือปูนอย่างมั่นคงแข็งแรงและกลุ่มอาคารพาณิชย์ในตลาดซึ่งปลูกเป็น "ตึก"
วางผังตึกเป็นแถวไปตามแนวถนน สถาปัตยกรรมเหล่านี้ แม้จะเป็นสิ่งที่คุ้นเคยสำหรับ
ชาวตะวันตกที่อยู่ในไทย แต่งานสถาปัตยกรรมแบบใหม่ที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กันหลายชิ้น
บนพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำเพชรบุรีภายใต้การติดตามดูแลอย่างใกล้ชิด

¹⁵ จังหวัดเพชรบุรี, สมุดเพชรบุรี 2525 หน้า 231.

ชีวิตของพระมหากษัตริย์เช่นนี้ไม่ได้ เป็นสิ่งที่ปรากฏในเมืองอื่นและในทัศนะของชาวบ้าน

ย่อมรับรู้สิ่งใหม่นี้ด้วยความชื่นชมและความงามของสถาปัตยกรรมแบบใหม่ถูกนำไปผสมผสานเข้ากับฝีมือช่างเมืองเพชรบุรีในงานศิลปะชิ้นต่อ ๆ มา เช่น หอระฆังวัดใหญ่สุวรรณารามซึ่งมีลักษณะเป็นตะวันตก สถาปัตยกรรมแบบใหม่นี้ปรากฏมากขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการสร้างพระราชวังที่ตำบลบ้านป็นและสะพานอรุณงษ์ ซึ่งอยู่ด้านใต้ของพระราชวังบ้านป็นเชื่อม 2 ฝั่งแม่น้ำเพชรบุรี การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของเมืองเพชรบุรีนี้ ส่งอิทธิพลเข้าไปถึงศิลปะพื้นบ้านด้วย เท่าที่ปรากฏ คือมีภาษาอื่นแทรกเข้าไปในศิลปะระดับชาวบ้าน เช่นในศิลปะการสวดลำ^{๑๑} จากตำบลท่าราบมีภาษาอังกฤษแทรกเช่น

"ดูใหญ่โตไฮเต้ล เห็นครั้นครึก ประทานชื่อคือ ตักรับแขกเมือง" หรือ
"แล่นเข้ากรุงสยามพ่นน้ำเค็ม สติมเต็มเปิดสะโด วังไร้มา"

ภาษาอังกฤษยังปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านเพชรบุรี ยังพบในนิราศเขาลหวงของขุนวรการซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นหลัง พ.ศ. 2448 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่วัฒนธรรมตะวันตกเข้าสู่เมืองเพชรบุรีค่อนข้างมาก ภาษาที่แทรกเข้าไปจึงกลายเป็นสิ่งธรรมดาของชนพื้นเมืองดังความตอนหนึ่งว่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๑} การสวดลำ เป็นการสวดเฉพาะในงานศพเท่านั้น สมัยก่อนใช้สวดในการทำบุญอุปัชฌ์ ผู้สวดอาจเป็นพระหรือฆราวาส 4 รูป สวดต่อจากการสวดพระอภิธรรมศพ เป็นเพื่อนเจ้าภาพและแขกที่มาร่วมงาน มีลาลาและทำนองสนุกสนานน่าฟัง ต่างจากการสวดสังคหะ คือสวดลำใช้ทำนอง เพลงไทยเดิมมาดัดแปลง.

...พอขึ้นฝั่งฝรั่งซานทหารแน่ บ้างเป่าแตรเรียกกันเสียงห้วนไหว

ที่ข้างคนหน้า เสร้า เปลา่กัย กัล้วยใหญ่เขา เขียนเอาเจียนตาย
 ที่เด่นเคยเลยมาหน้าแป้แรต กำลังแดดริบถ้วนเพราะจวนสาย...¹¹⁷

จากนิราศเขาลูกช้างของนายต่วนซึ่งเขียนขึ้นประมาณ พ.ศ. 2429 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยุคชนเมืองเพชรบุรีเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้ไม่นาน ในแถบถนนตลาดกลายเป็นที่อยู่อาศัยและเปิดร้านค้าขายของชาวจีน อิทธิพลของชาวจีนมีผลต่อภาษาที่ใช้ในสังคมเมืองเพชรบุรี มีภาษาจีนเข้าปะปนกับภาษาไทยและปรากฏความเชื่อแบบจีนในการบูชาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ดังความตอนที่ว่า

...จะประมาณไม้ซ่านกถึงหลักเมือง	ดุรง เรืองนำสนุกท่านออกอุษัญ
มีทั้งศาลเทวารากุทธิ	สิ่งสถิตดูสง่าแก่ศาลคน
...แม้ใครคิดหาญหักนุดยักเยื้อง	พ่อหลักเมืองผลาญชีวังให้สังขาร์
ขอให้ตระหนักประจักษ์ตา	จะบูชาข้าวของที่ต่องใจ
เทียนเงินเทียนทองของอย่างดี	เหล้าอาหนี่เบ็ดเสร์จหมูเปิดไก่อ
ทั้งจันอับทักิมลูกไล	ให้สมใจเจ้าพระคุณกรุณา... ¹¹⁸

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹¹⁷ ขุนวรการ, "นิราศเขาลอง", ประชุมนิราศเมืองเพชรบุรี (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครนิมพ์, 2525) หน้า 69.

¹¹⁸ นายต่วน, "นิราศเขาลูกช้าง", เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

"พ่อหลักเมือง" ในนิราศฉบับนี้ น่าจะหมายถึงศาลหลักเมืองที่อยู่มุม

กำแพงเมืองเก่า การขนบานศาลหลักเมืองให้ช่วยกิจต่าง ๆ ให้สำเร็จสมประสงค์
ในช่วงที่ชาวจีนมีอิทธิพลในย่านนั้นคงมีผลถึงความนิยมในการกำหนดของที่ต้องใช้
เช่นไห้ว ซึ่งต้องเป็น "ของอย่างดี" ตามทัศนะชาวจีนทั้งสิ้น

อิทธิพลของภาษาจีนยังปรากฏในศิลปการสวดลำด้วย เช่น ลำนวนสวดลำ
จากท่าราบ เมืองเพชรบุรี ตอนหนึ่งว่า

...รูปมาสวดลำในคำวันนี้ต้องรับนิมนต์
เพราะว่าความจนเจตปัจจัย
ให้สมประสงค์องค์ละหน่อจี้
รุ่งขึ้นพรั่งนี้คงได้เจียะแกงไก่
ให้สมประสงค์องค์ละหน่อพวด
พรั่งนี้ได้นวดเอาแกงปลาไหล...

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองเพชรบุรีดำเนินสืบมาอย่างต่อเนื่อง
เนื่องจากสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การได้รับความสนใจจากบุคคลฝ่ายต่าง ๆ ทั้ง
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขุนนางหัวก้าวหน้าตระกูลขุนนางซึ่งมีอิทธิ
พลทั้งในราชสำนัก และในเมืองเพชรบุรีดังกล่าวแล้ว รวมไปถึงความสนใจจาก
มิชชันนารีซึ่งเป็นผู้นำวิทยาการใหม่ ๆ สู่เมืองนี้ และบริบททางสังคมในช่วงเวลา
แห่งสนธิสัญญาเบาริง นำไปสู่ความเคลื่อนไหวครั้งสำคัญ ปัจจัยพื้นฐานในการผลิต

¹¹¹ จังหวัดเพชรบุรี, สมุดเพชรบุรี 2525, หน้า 254.

ได้รับการส่งเสริมมากขึ้นนำไปสู่รูปแบบใหม่ในการผลิต เมื่อข้าวกลายเป็นสินค้า

ออกที่สำคัญ การผลิตที่เป็นไปเพื่อยังชีพเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อค้าขายเพราะความต้องการจากตลาดภายนอกสูงขึ้น การค้าขายทุกระดับขยายตัวทั้งการค้าภายในเมืองเพชรบุรีและการค้ากับชุมชนภายนอก การขยายตัวของเศรษฐกิจนำไปสู่การลงทุนทางธุรกิจแบบใหม่หลายประเภทในเมืองเพชรบุรี ทั้งนี้โดยมีชาวจีนเป็นชนกลุ่มสำคัญในกลไกของระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ในขณะที่ชาวไทยเป็นกลุ่มสำคัญในการผลิตขั้นพื้นฐาน

การเปลี่ยนแปลงในการผลิตขั้นพื้นฐาน

กิจกรรมทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานของเมืองเพชรบุรีทั้งการผลิตข้าวและน้ำตาลได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดหลังการทำสนธิสัญญาเบาริง เมื่อข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออก และประกอบกับเมืองเพชรบุรีมีชื่อว่าเป็นแหล่งผลิตข้าวพันธุ์ดีมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ²⁰ การทำนาในเมืองเพชรบุรีจึงตื่นตัวขึ้น ปรากฏความพยายามในการเพิ่มผลผลิตข้าวด้วยวิธีต่าง ๆ ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วว่าหมอบรัดเลย์ได้เขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์บางกอกเรคอร์เดอร์แนะนำเทคนิควิธีทำนาเพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวมากขึ้น เช่นการไถกลบซากพืชเพื่อให้เกิดปุ๋ยบำรุงดินก่อนถึงฤดูกาลผลิต และเลิกทำนาค้ำหันมาทำ

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁰ เสถียร ลายลักษณ์, "ประกาศให้ผู้ที่เกรงว่าเข้าจะแพงในกลางปีมั่งคั่งซื้อเข้าแลลงมือทำนาไว้", ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 5, หน้า 235.

นาหว่าน²¹ ชาวนาซึ่งยังเป็นเกษตรกรแบบเก่า" ก็บุกเบิกพื้นที่ว่างเปล่ากว้าง

ขวางขึ้นเพื่อทำนา จากหลักฐานการเก็บเงินค่านาเมืองเพชรบุรีในปี พ.ศ. 2428
ปรากฏว่าพื้นที่นาเมืองเพชรบุรีมีจำนวนทั้งสิ้นถึง 212,275 ไร่ 1 งาน 31 ไร่
ในขณะที่นาเดิมมีเพียง 161,196 ไร่ 3 งาน 97 ไร่¹²¹ พื้นที่นาที่บุกเบิกออก
ไปในปีนั้นมีจำนวนถึง 51,078 ไร่ 1 งาน 34 ไร่ การบุกเบิกพื้นที่ทำนาคนี้ได้รับการ
สนับสนุนจากทางราชการ โดยงดเว้นไม่เก็บค่านาในปีแรกที่มีการบุกเบิกพื้นที่ทำนา
ดังปรากฏในแนวปฏิบัติตามพระราชบัญญัติว่า

...อย่าเรียกเงินค่านาปีแรกโค่นสร้าง ต่อปีที่ 2 ที่ 3
ถ้านาฟางลอยให้เรียกไร่ละสลึง...ปีที่ 4 จึงให้เรียกไร่
ละสลึง เมืองตามพระราชบัญญัติ...¹²²

การขยายพื้นที่นาดังกล่าวชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในการผลิตข้าวซึ่ง
ชาวนาเกิดแนวคิดในการเพิ่มผลผลิตให้ได้มาก ๆ เพื่อมีผลผลิตส่วนเกินไว้ขายแลก
เปลี่ยนเอาเงินตราซึ่งมีความสำคัญขึ้นเก็บไว้ใช้จ่าย ดังจะได้กล่าวต่อไป

¹²¹ นายหนวย, หมอบลัดเลกับกรุงสยาม (กรุงเทพฯ : รัชการมภ์การพิมพ์,
2528), หน้า 158.

¹²² ทำการเกษตรโดยพึ่งพิงธรรมชาติและแรงสัตว์ ยังไม่มีการใช้เทคนิควิธีใหม่ ๆ
และเครื่องทุ่นแรงในการผลิต.

¹²³ กช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี วันอังคารแรม 11 ค่ำ
เดือน 11 ร.ศ. 103.

¹²⁴ กช. เอกสาร ร.5 กท. เล่ม 4 จ.ศ. 1233 หน้า 208.

การผลิตข้าวที่ตื่นตัวขึ้นในเมืองเพชรบุรี เป็นการผลิตแบบเดิมซึ่งต้องพึ่ง

พาธรรมชาติและแรงงานสัตว์ จึงมีผลเชื่อมโยงไปถึงการเลี้ยงโคกระบือซึ่งเป็น
 แรงงานสำคัญในการไถนา เทียมคราด เทียมเกวียนขนข้าว และนวดข้าว รวมทั้ง
 เป็นแรงงานท่นกำลังคน มีการเลี้ยงโคกระบือในเมืองเพชรบุรีเพิ่มมากขึ้นตามการ
 เพิ่มของพื้นที่นา การซื้อขายโคกระบือกลายเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เด่นและมี
 ความสำคัญ ราคาโคกระบือจึงสูงขึ้น จุดสำคัญที่ราษฎรเมืองเพชรบุรีไปมาซื้อขาย
 โคกระบือกันมาก ๆ มี 5 แห่งคือ บ้านบางน้ำเค็ม บ้านชะอำ บ้านเล็กระเห็ด¹²⁴
 บ้านวังไคร้ และบ้านโพพระ¹²⁵ ซึ่งแหล่งซื้อขายทั้ง 5 แห่งนี้สามารถติดต่อ
 กับชุมชนอื่นสะดวก บ้านโพพระและบ้านชะอำเป็นช่องทางผ่านไปสู่มืองปราณบุรี
 ทางตอนใต้ บ้านเล็กระเห็ดและบ้านวังไคร้เป็นช่องทางผ่านออกไปสู่นอกพระราชอา
 ณาเขต ส่วนบ้านบางน้ำเค็มนั้นต่อแดนกับเมืองราชบุรี จึงมีโจรผู้ร้ายลักโค กระบือ
 ของราษฎรมากขึ้น จนทางราชการต้องเข้าช่วยแก้ปัญหา โดยจัดกรมการ กำหนดไป
 ประจำตามด่านต่าง ๆ ทั้ง 5 เพื่อตรวจตราดูแลตรวจจับโจรผู้ร้ายลักโค กระบือ
 และทำรูปพรรณโค กระบือ ชื่อเจ้าของที่ได้ซื้อขายแลกเปลี่ยนกันเพื่อจะได้ตรวจ
 สอบได้สะดวก¹²⁶ แต่ก็ยังไม่สามารถยุติปัญหานี้ได้ ลักษณะการลักขโมยมีทั้ง
 ขายให้ผู้ซื้อเพื่อเอาไปฆ่า ขโมยไปจำหน่ายกันต่างเมืองต่างแขวงรวมทั้งขโมยไปขาย
 ให้คนกลางเพื่อให้คนกลางเรียกค่าไถ่จากเจ้าของ ราษฎรเป็นความฟ้องร้องกัน
 มาก¹²⁷ ทางราชการจึงต้องออกมาตรการป้องกันเพิ่มขึ้นโดยจัดทำหนังสือ

¹²⁴ ปัจจุบัน คือ ตำบลสาระเห็ด อ.ท่ายาง จ. เพชรบุรี.

¹²⁵ กช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี วันอาทิตย์ขึ้น 8 ค่ำ
 เดือน 10 ร.ศ. 95.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹²⁷ กช. เอกสาร ร.5 กห. เล่ม 14 จ.ศ. 1238 หน้า 121.

เดินทางให้แก่โค กระบือที่เจ้าของพาออกนอกด่านเมืองเพชรบุรีไปต่างเมืองเพื่อกำ

กับเอกสารรูปพรรณที่ทำได้ ดังปรากฏในสารตราสมุหพระกลาโหมถึงผู้ว่าราชการ
เมืองเพชรบุรีเมื่อ พ.ศ. 2419 ตอนหนึ่งว่า

...ให้เจ้าของพาโคกระบือมาให้กรมการ กำหนด รอง
กำหนด นายตำบลซึ่งกำหนดไว้ ทำรูปประพันธ์ลงในตัว
พิมพ์เรียงตัว โค กระบือ ตัวละฉบับจงทุกราย แต่
หนังสือเดินทางให้ออกความว่า โคกระบือของผู้นั้นไป
กิจธุระอย่างนั้น ๆ ไม่ได้ซื้อขาย...¹²⁷

การกวาดขันเรื่องคตลักโคกระบือที่มากขึ้นชี้ให้เห็นความสอดคล้องกับ
การขยายพื้นที่ทำนาซึ่งเป็นกิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจของเมืองเพชรบุรีที่มีมาแต่ตั้ง
เดิมและได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วหลังการเปิดประเทศของพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การทำน้ำตาลโตนดเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานของเมือง
เพชรบุรีที่เปลี่ยนแปลงไปตามการขยายตัวของการทำนา เนื่องจากข้าวราคาดี
ส่วนการทำน้ำตาลลำบากและให้ผลประโยชน์น้อยกว่า ดังนั้นผู้คนในภูมิภาคตะวันตก
ที่เคยทำน้ำตาลโดยเฉพาะเมืองสุพรรณบุรีจึงเลิกทำน้ำตาลโตนดหันไปทำนาเพิ่ม
ผลผลิตข้าว ทำให้น้ำตาลโตนดซึ่งต้องการใช้ในเมืองสุพรรณบุรีขาดตลาด จนต้องซื้อ

¹²⁷ กจช. เอกสาร ร.5 กห. เล่ม 16 จ.ศ. 1238 หน้า 72.

น้ำตาลเมืองเพชรบุรีเข้าไปใช้ในสุพรรณบุรี¹²⁸ ตลาดน้ำตาลโตนดของเมือง

เพชรบุรีจึงกว้างขวางขึ้น การที่ผู้คนในภาคตะวันตกพากันเลิกทำน้ำตาลโตนดแต่เมืองเพชรบุรียังคงทำอยู่นี้ อาจเนื่องจากสาเหตุเช่นเดียวกับชาวเมืองสุพรรณบุรีซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบถึงสาเหตุที่ชาวเมืองเพชรบุรีเลิกทำน้ำตาลโตนดนั้น ทำให้เฉพาะฤดูกาลที่ต้นตาลออกงวง วิธีการทำก็ซับซ้อน ลำบาก คนจึงพอใจทำนามากกว่าทำน้ำตาลโตนดและอาชีพอื่น ๆ ¹²⁸ นอกจากนั้นในบรรดาเมืองที่ผลิตน้ำตาลโตนดทั้ง 9 เมืองคือ เมืองเพชรบุรี นนทบุรี ปทุมธานี สุพรรณบุรี อ่างทอง พรหมบุรี สิงห์บุรี สรรค์บุรีและไชยนาท¹²⁹ นั้นเมืองเพชรบุรีคงจะมีจำนวนต้นตาลมากกว่าเมืองอื่น ๆ จึงมีผลผลิตจำนวนมากจนมีส่วนเหลือจากการบริโภคภายในเมืองเพชรบุรีและส่งเป็นสินค้าออกไปยังต่างเมือง ในขณะที่ผลผลิตน้ำตาลโตนดของเมืองอื่นมีเพียงเพื่อบริโภคภายในเท่านั้น ดังนั้นเมื่อชาวเมืองพากันเลิกทำน้ำตาลคั่ง เช่นกรณีของเมืองสุพรรณบุรี จึงต้องหาซื้อน้ำตาลจากแหล่งผลิตใหญ่คือเมืองเพชรบุรี ผลผลิตน้ำตาลโตนดเมืองเพชรบุรีทำรายได้ให้ทางราชการสูงมากมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยใน พ.ศ. 2395 ภาษีน้ำตาลโตนดเป็นเงิน 173 ชั่ง และสูงถึง 205 ชั่ง 5

¹²⁸ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ, จดหมายเหตุระยะทางเสนาบดี กระทรวงมหาดไทยเสด็จตรวจราชการหัวเมืองใน ร.ศ. 117, 119 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ข่าวทหารอากาศ, 2515), หน้า 5.

¹²⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁰ กจช. เอกสาร ร.4 กท. เล่ม 17 จ.ศ. 1221 นำตั้งเจ้าภาลี น้ำตาลโตนด 1 เมือง.

ตำลึงในปีถัดมา¹³¹ และปรากฏว่า น้ำตาลโตนดเมืองเพชรบุรีได้เป็นสินค้าที่

มีพ่อค้าบรรทุกไปขายถึงกรุงเทพฯ และอยุธยา^{๑๖๖} การที่เมืองอื่นเลิกทำน้ำ
ตาลโตนดยอมทำให้น้ำตาลโตนดเมืองเพชรบุรีเป็นที่ต้องการของตลาดในวงกว้างขึ้น
ย่อมหมายถึงรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นด้วย จึงปรากฏว่า การทำน้ำตาลโตนดยังคงเป็น
กิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจในเมืองเพชรบุรีที่ขยายตัวขึ้นพร้อม ๆ กับการขยาย
การทำงาน

การขยายตัวทางการค้า

กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วในเมืองเพชรบุรีอีกประ
การหนึ่ง คือการค้าขาย ทั้งการค้ากับชุมชนภายนอกและการค้าภายในสังคมเมือง
เพชรบุรีเอง

การค้าระหว่างเมืองเพชรบุรีกับชุมชนอื่นภายนอกที่เจริญเติบโตขึ้นเป็น
ความเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาจากการคลี่คลายบรรยากาศทางเศรษฐกิจโดยทั่วไป
ในช่วงเวลาแห่งการเปิดประตูค้ากับชาติตะวันตกและจากความเปลี่ยนแปลงทาง
เศรษฐกิจภายในเมืองเพชรบุรีเอง ระบบเงินตราที่กระจายออกสู่พื้นที่ต่าง ๆ
อย่างกว้างขวาง ทำให้ผู้คนเลือกประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจเฉพาะอย่างเพื่อ
ได้เงินตราไปจับจ่ายใช้สอย เช่นกรณีของชาวสุพรรณบุรีที่เลือกทำนาและเลิกทำน้ำ
ตาลโตนดดังกล่าวแล้ว ชุมชนต่าง ๆ เริ่มมีความต้องการสินค้าที่ตนไม่ได้ผลิต
การค้าเร่กลายเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญมากขึ้นโดยเฉพาะการค้า

^{๑๖๖} กจช. เอกสาร ร.4 กท. เล่ม 5 จ.ศ. 1215 สาระที่ว่าด้วยนำตั้ง
นายอากรเตาหม้อเตาตาลเมืองเพชรบุรี.

^{๑๖๗} กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี วันอาทิตย์ เดือน 4
ขึ้น 6 ค่ำ จ.ศ. 1241.

ระหว่างชุมชนที่มีเส้นทางคมนาคมทางน้ำเชื่อมต่อถึงกัน ดังปรากฏว่าที่บ้านท่าเสา

ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเพชรบุรีห่างจากเมืองเพชรบุรีลงไปทางใต้กลายเป็นแหล่งชุมชนของผู้ค้าเร่ในลักษณะของ"ตลาดนัด" ทั้งนี้จากการบรรยายของนายต่วนในนิราศเขาลูกช้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2429 ซึ่งระบุว่าชาวพื้นถิ่นท่าเสาจะนำสินค้ามาขายกันในบริเวณ 2 ฝั่งแม่น้ำ สินค้าที่นำมาขายได้แก่ พืชไร่ต่าง ๆ ที่ผลิตได้ในท้องถิ่น เช่น กระท้อน แตง ลับรด มะพร้าว มะนาว ฯลฯ แม้ค้าจากในเมืองจะนำเรือขนาดใหญ่ไปซื้อสินค้าเหล่านี้คราวละมาก ๆ นอกจากนั้นที่ท่าเสายังมีทั้งโรงบ่อน โรงสุรา โรงยาฝิ่น บ่อนไก่^{๑๑} บ้านท่าเสาเป็นเพียงตัวอย่างเดียวของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำที่เติบโตขึ้นจนกลายเป็นแหล่งซื้อขายอันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของเมืองที่ส่งผลกระทบต่อ

การผลิตเพื่อการค้าที่เข้าแทนที่การผลิตเพื่อบริโภค และเนื่องจากเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ทำรายได้ จึงมีผู้สนใจนำสินค้าลงเรือออกจากเพชรบุรีไปค้าขายในชุมชนอื่นมากขึ้น ผู้ค้าเร่เหล่านี้มีทั้งไทย จีน ทั้งชายหญิง ทั้งในลักษณะที่เป็นกิจการส่วนบุคคล และในลักษณะของการเข้าหุ้นค้าขาย โดยมีขนาดกิจการค้าไม่เท่ากันตามปริมาณสินค้าซึ่งบรรทุกลงเรือทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ตัวอย่างชาวเพชรบุรีผู้ค้าเร่ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น นายนัยกับนายครั้นเข้าทุนกันซื้อน้ำตาลโตนดจากเมืองเพชรบุรีไปขายยังกรุงเทพฯ และอยุธยา จีนเขี้ยวเอาเรือเป็ดยาว 5 ววลำหนึ่งกับลูกเรือ 3 คนบรรทุกสินค้าต่าง ๆ ไปขายที่เมืองกำเนิดนพคุณ จินสามหยง จีนเจียว อำแดงอ่อน

^{๑๑} นายต่วน, "นิราศเขาลูกช้าง", ประชุมนิราศเมืองเพชรบุรี

(กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2525) หน้า 45.

เอาสินค้าบรรทุกเรือลอมคนละลำเข้ามาขายที่กรุงเทพฯ อำแดงหล้าเอาสินค้า

บรรทุกเรือมาค้ำเข้าไปขายยังเมืองสมุทรสงคราม¹³⁴ เป็นต้น

ผลผลิตของเมืองเพชรบุรีซึ่งส่งไปจำหน่ายต่างเมืองที่สำคัญได้แก่ ข้าวเปลือก น้ำตาลโตนด กล้วยา หอยแมลงภู่แห้ง ถ่านไม้รวัก ปลาเค็มต่าง ๆ เกลือ และตลาดที่สำคัญของสินค้าเหล่านี้คือ กรุงเทพฯ¹³⁵ ในสินค้าส่งออกทั้ง 7 ชนิดดังกล่าว ข้าวเป็นสินค้าที่เฟื่องฟูมาก ส่งออกทั้งในรูปข้าวเปลือกและข้าวสาร มีบัญชีกำกับแน่นอน เนื่องจากส่งออกขายในปริมาณมากทุกปีแต่บรรยากาศทางการค้าที่คลี่คลายขึ้นในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวส่งผลให้ข้าวกลายเป็น "สินค้าสำคัญ" กล่าวคือในปี พ.ศ. 2396 ข้าวขึ้นราคาเป็นเกวียนละ 6-8 ตำลึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่าไพร่หลวงช่วยข้าวจะเดือดร้อน¹³⁶ จึงโปรดเกล้าฯ เรียกช่วยเป็นเงินเพื่อซื้อข้าวขึ้นจางจ่ายราชการแต่ก็ยังหาซื้อลำบาก

¹³⁴ กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี วันอาทิตย์ ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 4 จ.ศ. 1241 วันอาทิตย์ ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 11 จ.ศ. 1244 และวันพุธ แรม 6 ค่ำ เดือน 3 จ.ศ. 1247 ตามลำดับ.

¹³⁵ กจช. เอกสาร ร. 5 ม.55/16 หนังสือที่ 229/5874 เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี ถวายรายงานจัดการปกครองต่อกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย.

¹³⁶ ในปี พ.ศ.2396 ฝนแล้งราษฎรตื่นซื้อข้าวกักตุนไว้ราคาข้าวจึงแพงขึ้น การเก็บช่วยเป็นข้าวจะทำให้ไพร่หลวงช่วยข้าวซึ่งผลิตข้าวได้น้อยต้องจัดสรรผลผลิตส่วนหนึ่งเป็นช่วยและมีข้าวส่วนเหลือน้อยจนอาจไม่พอบริโภค.

...เห็นว่าข้าวเมืองเพชรบุรีเคยใช้เป็นข้าวทรงบาตรทรงประเคน

...จึงจัดให้หมื่นทิพกันยาคุมเงิน 3 ซึ่งออกมาให้พระยาสุรินทรฤาไชย
จัดซื้อข้าว 20 เกียน ตามราคาราษฎรซื้อขายแก่กัน...^{๑๖๗}

ข้าวเมืองเพชรบุรีเป็นสินค้าสำคัญชนิดหนึ่งที่ถูกลำเลียงเข้าสู่กรุงเทพฯ เพื่อขายแก่เรือต่างชาติ ดังปรากฏว่าในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเรือต่างประเทศเข้ามาหาซื้อข้าวในกรุงเทพฯ บรรทุกออกไปหลายลำเรือ ข้าวที่เป็นที่ต้องการของเรือต่างชาติคือ ข้าวนาสวน ข้าวนาเมืองเพชรบุรี และข้าวหางม้า ซึ่งเป็นข้าวพันธุ์ดี ส่วนข้าวนาทุ่งนั้นป้อนตลาดภายในประเทศเพียงอย่างเดียว^{๑๖๘} พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนการผลิตข้าวพันธุ์ดีเพื่อส่งออก ดังที่ทรงประกาศให้ชาวนาปรับลงมือทำนา

...ทำเข้าหางม้าเข้าไร่ลงไว้ให้จงมากแต่ในต้นของฤดูฝนนี้
...เข้านาสวนนาทุ่งจะได้ผลบริบูรณ์ดี เข้าหางม้าที่ทำไว้จะเป็น
สินค้าขายแก่คนนอกประเทศได้ราคาดีกว่าเข้านาทุ่ง...^{๑๖๙}

การสนับสนุนให้ประชาชนผลิตข้าวเพื่อส่งออกนี้ ทำให้ชาวนาพยายามเพิ่มผลผลิตข้าวโดยขยายพื้นที่ทำนาออกไป ผลผลิตข้าวพันธุ์ดีที่มีมากขึ้นเป็นที่ต้องการของพ่อค้าต่างชาติ มีพ่อค้าเดินทางเข้ามาซื้อข้าวในเมืองเพชรบุรีใน 2 ลักษณะ คือ พ่อค้าภายในประเทศเดินทางจาก

^{๑๖๗} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๖๘} เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 5, (ประกาศให้ผู้ที่เกรงว่าเข้าจะแพงในกลางปีมเสง ซื้อเข้าแลลงมือทำนาไว้) หน้า 235.

^{๑๖๙} เรื่องเดียวกัน.

กรุงเทพฯ มายังเพชรบุรีเพื่อซื้อข้าวจากเมืองเพชรบุรีเข้าไปขายเรือสินค้าต่างชาติ

ที่จอดที่กรุงเทพฯ และอีกลักษณะหนึ่งคือ พ่อค้าข้าวชาวต่างชาติได้รับมอบหมายจากเรือกำปั่นให้ "คุมเงินคุมเรือออกมาจัดแจงซื้อข้าว ณ แขวงเมืองเพชรบุรี เข้าไปขึ้นทุกกำปั่น ณ กรุงเทพฯ"¹⁴⁰ การค้าข้าวและน้ำตาลนี้ทำให้เกิดชนกลุ่มใหม่คือ พ่อค้าคนกลางซึ่งจะรับซื้อผลผลิตข้าวและน้ำตาลจากผู้ผลิตรวบรวมบรรทุกลงเรือไปจำหน่ายในกรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียง เช่น หมื่นศุขประสารราษฎร์ (บ้าน ศุขพานิช) ซึ่งเป็นทั้งพ่อค้าคนกลางขายข้าวและน้ำตาลที่สำคัญคนหนึ่งในเมืองเพชรบุรีที่ส่งสินค้าเหล่านี้เข้ากรุงเทพฯ¹⁴¹

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁴⁰ กช. เอกสาร ร.4 เล่ม 11 จ.ศ. 1218 สารตราตอบเมืองเพชรบุรีว่าด้วยส่งเงินภาษีเข้าแลให้กรมนาออกไปกำกับเรียกภาษี.

¹⁴¹ บุญมี พิบูลย์สมบัติ, "ประวัตินางสาวเลี่ยม ศุขพานิช", อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ณ วัดพลับพลายชัย จ.เพชรบุรี, 2521, หน้า 10.
ตารางเปรียบเทียบปริมาณข้าวจากเมืองเพชรบุรี

ปี	ส่งเข้ากรุงเทพฯ (เกวียน)		ส่งไปเมืองอื่น ๆ (เกวียน)		
	ข้าวเปลือก	ข้าวสาร	ข้าวเปลือก	ข้าวสาร	
พ.ศ. 2416	40	4,630	16	456.5	142
พ.ศ. 2422	74	2,430.5	6	2.75	143
พ.ศ. 2441	12,867	1,671	241	61	144

ผลผลิตข้าวจากเมืองเพชรบุรีที่ส่งออกขายโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ปริมาณที่เพิ่มขึ้นมากในช่วงเวลา 20 ปี ดังปรากฏในตารางข้างบนนี้ชี้ให้เห็นการเติบโตอย่างรวดเร็วของการส่งข้าว ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจน ส่วนน้ำตาลโตนดเมืองเพชรบุรีที่ส่งไปขายในกรุงเทพฯ เฉพาะในปี พ.ศ. 2442 เป็นเงินถึง 188,717 บาท 33 อัฐ ซึ่งเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลราชบุรีแสดงความคิดเห็นว่า "เห็นว่าน้ำตาลมีแต่เจริญขึ้นทุกที"¹⁴²

¹⁴² กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี วันอังคาร แรม 2 ค่ำ เดือน 6 จ.ศ. 1235

¹⁴³ กจช. เอกสาร ร.5 ม. 55/16 หนังสือที่ 229/5874

¹⁴⁴ กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี วันศุกร์ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 จ.ศ. 1242

¹⁴⁵ กจช. เอกสาร ร.5 ม. 55/16 หนังสือที่ 229/5874

สินค้าจากเมืองอื่นที่ส่งเข้ามาจำหน่ายในเมืองเพชรบุรี คือเรือมาดไกลนจาก

เมืองนครศรีธรรมราชและกาญจนดิษฐ์ ผ้าโสร่งจากเมืองกลันตัน ตรังกานู ซึ่งมี
เรือเข้ามาจำหน่ายวัน ๆ ครั้ง นอกจากนั้นก็มีการทอเหลือง ทองขาว ผ้าถุงห่ม
เครื่องใช้สอยต่าง ๆ จากกรุงเทพฯที่มีผู้นำลงเรือไปขาย^{๔๖} การค้า
กับต่างประเทศที่เมืองเพชรบุรีทำโดยไม่ผ่านส่วนกลางนั้นมีบ้าง แต่เป็นจำนวนน้อย
ดังเช่น กรณีที่มีเรือสำเภาของจีนไหหลำนำสินค้าอุปโภคเช่น จาน ชาม โคม กะทะ
เหล็ก มาจำหน่ายที่บ้านแหลม แขวงเมืองเพชรบุรี^{๔๗}

การค้าภายในเมืองเพชรบุรีขยายตัวมากขึ้นตั้งแต่มีการสร้างอาคารติด
แถวตลาดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แนวถนนตลาดที่สร้างขึ้น
กลายเป็นแนวการเติบโตของตลาด อาคารที่ปลูกขึ้นในถนนตลาดส่วนใหญ่เป็นตึกค้า
ขาย ใน พ.ศ. 2422 เมื่อไฟไหม้ตลาดเมืองเพชรบุรี ปรากฏว่าตึกตาม
แนวถนนตลาดที่ถูกไฟไหม้มีจำนวนถึง 161 ห้อง^{๔๘} และเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรีใน พ.ศ. 2452 นั้น ได้
ทรงระบุแนวถนนตลาดนี้ไม่ได้ดีขึ้น แต่มีร้านติดต่อยาวไปจนเกือบสุดถนน^{๔๙}
แสดงให้เห็นการขยายตัวของร้านค้าภายในเมืองเพชรบุรีอันเป็นผลจากการขยายตัว
ของการค้าภายในเมือง ซึ่งมีชาวจีนเป็นกลุ่มสำคัญที่ถือเอาตึกแถวใน

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน

^{๔๗} กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี วันศุกร์ เดือน 5 ขึ้น
5 ค่ำ ปีระกา ร.ศ. 1246

^{๔๘} กจช. เอกสาร ร.5 กห. เล่ม 22 จ.ศ. 1241

^{๔๙} พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ
เสด็จประพาสมณฑลราชบุรี ในประกาศ ร.ศ. 128, หน้า 22.
เมืองเป็นแหล่งค้าขาย ดังปรากฏในนิราศเขาลูกช้างของนายต่วน^{๕๐} ชาวจีน

เหล่านี้ประกอบการค้าจ่มงคั่งขึ้นและสามารถขยายกิจการมั่นคงได้ในเมืองเพชรบุรี เช่น จีนขุนเชียงหลงซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองเพชรบุรี เมื่อประมาณ พ.ศ. 2410¹⁵¹ เมื่อมีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยขึ้นก็ขอซื้อที่ดินหลังตึกหลวงตลาดเมืองเพชรบุรีเพื่อขยายกิจการ¹⁵² รายการทรัพย์สินที่จีนขุนเชียงหลงแจ้งว่าถูกผู้ร้ายลักไปจากตึกของตนทั้ง 45 รายการ¹⁵³ แสดงให้เห็นความมั่นคงนี้ได้ชัดเจน จีนขุนเชียงหลงเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของชาวจีนที่ประสบความสำเร็จในอาชีพค้าขายและกลายเป็นเงินคนสำคัญคนหนึ่งในเมืองเพชรบุรี -

การลงทุนในธุรกิจแบบใหม่

การเติบโตของระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราที่เข้าสู่เมืองเพชรบุรี ทำให้เกิดลักษณะการประกอบธุรกิจต่าง ๆ ขึ้น เพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกแก่ลักษณะทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป การค้าขายที่ขยายตัวขึ้น ทำให้ข่าวสารเป็นที่ต้องการของพ่อค้า ดังนั้นการตั้งโรงสีข้าวจึงกลายเป็นกิจการที่ทำรายได้สูงแก่ผู้ประกอบการชาวจีนที่มีทุนสะสมมากพอที่ตั้งโรงสีมากขึ้น เช่น จีนอาจิวซึ่งเป็นเจ้าของโรงสีข้าว

ศูนย์วิทยพัทยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ¹⁵⁰ นายต่วน, "นิราศเขาลูกช้าง", หน้า 34
- ¹⁵¹ กจช. เอกสาร ร.5 กห. เล่ม 67 จ.ศ. 1241 หน้า 219 - 222
- ¹⁵² กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี วันเสาร์ เดือน 4
ขึ้น 1 ค่ำ จ.ศ. 1243.
- ¹⁵³ กจช. เอกสาร ร.5 ใบบอกเมืองเพชรบุรี วันอาทิตย์ แรม 6 ค่ำ
เดือนอ้าย จ.ศ. 1247.
- โดยมีเงินมวยเนี้ย จีนยู่เตียง จินตงม้วยเป็นลูกจ้าง ส่วนคนที่มีทุนสะสมน้อยก็ใช้วิธี

การเข้าหุ้นสะสมทุนกันประกอบการ เช่นจีนโต๊ะเฉย ซึ่งลงทุนซื้อไม้ปลูกโรงสี
โรงเลื่อยและลงทุนซื้อสี ไม้ขอนสักให้จีนกั้งตั้งโรงสี โรงเลื่อยและทำเครื่อง
เรือนขายในเมืองเพชรบุรีเมื่อ พ.ศ. 2420^{๕๔}

ธุรกิจทางการเงินแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในเมืองเพชรบุรี คือการตั้งโรงรับจำนำ
ซึ่งปรากฏว่ามีชาวจีนมาเข้าตักหลวงตั้งโรงรับจำนำมาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2425
เช่น จีนโซซุนและจีนจันถิวอ้ว แต่กิจการโรงรับจำนำได้สร้างปัญหาแก่ทางราชการ
เนื่องจากมีโจรผู้ร้ายลักทรัพย์สิ่งของมาจำนำมาขึ้น ราษฎรเดือดร้อน ทางราชการ
จึงสั่งให้ปิดโรงรับจำนำในเมืองเพชรบุรีในพ.ศ. 2430^{๕๕}

ธุรกิจอีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นในเมืองเพชรบุรีพร้อม ๆ กับการเปลี่ยน
แปลงทางกายภาพของตัวเมืองเพชรบุรี คือ การปลูกตึกให้เช่า ทั้งนี้เนื่องจาก
การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตึก
แถวชั้น 2 ฟากถนนตลาดเมืองเพชรบุรีเพื่อให้ราษฎรเช่าอยู่อาศัยและทำการ
ค้าขายนั้นทำรายได้ให้กับทางราชการจำนวนไม่น้อย ทั้งนี้จากการที่พระเพชรพิไลศรี
สวัสดิ์ (ท้วม บุณนาค) ปลัดเมืองเพชรบุรีได้ตั้งอัตราค่าเช่าตึกไว้ห้องละ 2 สลึง,
3 สลึง, 1 บาท, 6 สลึง และ 2 บาทต่อปี รายได้จากการเช่าตึกหลวงตั้งแต่
พ.ศ. 2410 - 2417 เป็นเงินถึง 185 ชั่ง 12 ตำลึง 1 บาท^{๕๖} ซึ่งชักจูงใจ
ให้เอกชนสร้างตึกแถวให้เช่าในลักษณะเดียวกันกับตึกหลวง ดังที่ปรากฏว่าเมื่อเกิด

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, วันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น 3 ค่ำ จ.ศ. 1240

^{๕๕} กจช. เอกสาร ร.5 กห. เล่ม 67 จ.ศ. 1249 หน้า 219 - 222

^{๕๖} กจช. เอกสาร ร.5 เล่ม 22 จ.ศ. 1241 สารตราตอบเมืองเพชรบุรี

ว่าด้วยให้เก็บเงินค่าเช่าตลาดไปทำตึกที่ไฟไหม้ต่อไป

เหตุการณ์ไฟไหม้เมืองเพชรบุรีใน พ.ศ. 2422 ตึกของ ๗๗๗ มหาโกษาธิบดี

(ท่วม บุนนาค) ที่ได้รับความเสียหายมีจำนวนถึง 38 ห้อง^{๕๗}

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภายในเมืองเพชรบุรีที่ปรากฏนี้ เป็นความเปลี่ยนแปลงที่มีพื้นฐานมาจากความร่วมมือในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นเบื้องต้น นำไปสู่ความร่วมมือของปัจจัยการผลิตในช่วงเวลาแห่งการคลี่คลายสู่ระบบใหม่ทางเศรษฐกิจ ที่ดินอันอุดมสมบูรณ์พร้อมที่จะได้รับการบุกเบิกเพื่อเพิ่มผลผลิตดังที่หมอบรัดเลได้แสดงความเห็นไว้ในหนังสือพิมพ์บางกอกเรียลเลอร์ว่า

... เห็นว่า ที่เมืองเพชรบุรีนี้ ดินนั้นอุดมดี มีเชื้อ
มากอยู่แล้ว เป็นอย่างปลาคนก เจ้าของท่านาทุก ๆ ปี
ดินนั้นก็ได้อยู่เสมอไม่อ่อนไป...^{๕๘}

เมื่อประกอบเข้ากับแรงงานคนจำนวนมากที่เป็นผลจากการเตรียมพร้อมสำหรับสงครามในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นกลายเป็นกำลังแรงงานที่สำคัญในการเพิ่มผลผลิตในระยะเวลาดังกล่าว รวมทั้งการลงทุนของพ่อค้าชาวจีนและชาวไทยในเมืองเพชรบุรี ทำให้เมืองเพชรบุรีถึงพร้อมในปัจจัยการผลิตทั้งที่ดิน แรงงาน ทุน และการประกอบการ รวมทั้งการค้าและธุรกิจที่ขยายตัวเติบโตขึ้นอันเนื่องมาจากความสามารถในการผลิตของเมืองเพชรบุรีที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นและความต้องการสินค้าเพื่อสนองตอบความต้องการบริโภคของสังคม ทำให้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองเพชรบุรี ปรากฏอย่างชัดเจนพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังได้กล่าวแล้ว

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๘} นายหนวย, หมอบรัดเลกับกรุงสยาม, หน้า 158.